

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ
ΤΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤΑΜΑΤΗ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΟΔΡΙΚΑ
ΓΙΑ ΤΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

— ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1793 —

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ
ÉMILE LEGRAND

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ

ΙΔΕΟΓΡΑΜΜΑ

ΑΘΗΝΑΙ 2002

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οί ἐπιστολές τοῦ Κωνσταντίνου Σταμάτη οἱ ὅποιες χάρις σέ μιὰ λαμπρὴ ἰδέα τοῦ ἐκδότη Χρήστου Ἀ. Δάρρα ἐκδίδονται καὶ σχολιάζονται στὸ βιβλίο αὐτὸ δὲν εἶναι ἄγνωστες. Ὁ Émile Legrand¹, εἶχε ἐπισημάνει τὴν ἀλληλογραφία Κωνσταντίνου Σταμάτη - Παναγιώτη Κοδρικᾶ πού καλύπτει τὰ χρόνια 1788-1794 καὶ εἶχε δημοσιεύσει ἀπὸ αὐτὴν τὰ γράμματα πού θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν παρακάτω, θέτοντας ὡς κριτήριό τῆς ἐπιλογῆς τοῦ τὴν ἀναφορὰ τοὺς στὰ κρίσιμα γεγονότα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης πού διαδραματίστηκαν τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1793.

Στὰ προλεγόμενα ἐκείνης τῆς δημοσίευσης ὁ Émile Legrand παρέθετε τὸ ἱστορικὸ τῆς συλλογῆς τῶν ἐπιστολῶν καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο περιήλθαν στὰ χέρια του. Τὰ στοιχεῖα αὐτά, τὰ σχόλια τοῦ Legrand καθὼς καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ ἄλλες ἐπιστολές τοῦ Κωνσταντίνου Σταμάτη, πού ὁ γάλλος μελετητῆς χρησιμοποιοεῖ προκειμένου νὰ παρουσιάσει τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ δράση τοῦ Σταμάτη, μπορεῖ τώρα ὁ Ἕλληνας ἀναγνώστης νὰ τὰ βρεῖ στὴ μετάφραση τῶν προλεγόμενων πού δημοσιεύονται ἐδῶ.

Πρόκειται γιὰ δέκα ἐπιστολές, ἀποσπασμένες ἀπὸ ἓνα πλῆθος παρομοίων ἐγγράφων, ἀπὸ τίς ὅποιες οἱ ἑννέα καλύπτουν τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1793 ἐνῶ ἡ τελευταία εἶναι γραμμένη τὴν 2α Φεβρουαρίου τοῦ ἴδιου ἔτους. Μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς φέρουν συνημμένα παραρτήματα-προσθῆκες. Ἀποστολέας τοὺς ὁ Κωνσταντίνος Σταμάτης· παραλήπτης ὁ Παναγιώτης Κοδρικᾶς, ἰδιαιτέρος γραμματέας τοῦ Μιχαῆλ Σούτσου, ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας. Κύριο — ἂν ὄχι ἀποκλειστικὸ τοὺς — θέμα ἡ ἐπαναστατικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ Παρισιῦ, ἡ καταδίκη καὶ ἡ ἐκτέλεση τοῦ Λουδοβίκου ΙϚ', καθὼς καὶ οἱ στρατιωτικὲς ἐνέργειες τῶν Γάλλων καὶ τῶν συνασπισμένων ἐναντίον τοὺς Ἀγγλῶν, Πρώσων, Αὐστριακῶν, Ἰσπανῶν. Αὐτὰ στὸ κυρίως ἐπίπεδο· ἀνάμεσα ὡστόσο στίς

1. Émile Legrand, «Lettres Constantin Stamaty», στὴν *Annuaire de l'association pour l'encouragement des Grecques en France* (Paris 1872, τόμ. VI, σ. 103-166).

πληροφορίες αὐτές, πού κυρίως ἐστιάζονται γύρω ἀπὸ τὸ πολιτικὸ καὶ στρατιωτικὸ γίνεσθαι τῆς ταραγμένης ἐκείνης ἐποχῆς, ἐμφιλοχωροῦν, σὲ μικρότερο βέβαια βαθμῷ, καὶ τὰ προσωπικὰ στοιχεῖα, οἱ ἀτομικὲς ὑποθέσεις, οἱ οἰκονομικὲς ἀνάγκες, ὅ,τι τέλος πάντων ἀναφέρεται συνήθως στὴν πρώτη ἢ τὴν τελευταία παράγραφον τῶν ἐπιστολῶν, ὅπως θὰ ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ δοῦμε ἐξετάζοντας ἀναλυτικὰ τὴν ἀλληλογραφία αὐτή.

Μετὰ τὸ κείμενον καὶ τὸ σχολιασμὸ τῶν ἐπιστολῶν, ἀκολουθοῦν τὰ στοιχεῖα πού βοηθοῦν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ κατανόησίν τους, δηλαδή γλωσσάρι ἰδιωματικῶν λέξεων, προσδιορισμὸς τῶν τοπωνυμίων καὶ τὰ ἀπαραίτητα βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὰ πρόσωπα—, ὅσα μπόρῃσα νὰ ἐντοπισῶ—, πού ἀναφέρονται στὶς ἐπιστολές.

Τὰ πρόσωπα

Ὅπως θὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ παρατηρήσει ὁ ἀναγνώστης, ὅταν ὁ Legrand παρουσίασε τὶς ἐπιστολές τοῦ Κωνσταντίνου Σταμάτη, βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ σχολιάσει σχετικὰ μὲ τὸν συντάκτη τῶν γραμμάτων ὅτι ἦταν ἓνα πρόσωπον παντελῶς ἀγνωστὸ στὴν Ἑλλάδα. Ἐκτοτε βέβαια ἡ κατάστασις διαφοροποιήθηκε, καὶ τώρα διαθέτουμε ἰκανὴ συγκομιδὴν στοιχείων, τὰ ὅποια ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα προσκόμισε καὶ βάσει τῶν ὁποίων μποροῦμε νὰ ἔχουμε μιὰ σαφὴ εἰκόνα γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὶς δραστηριότητες τοῦ Κωνσταντίνου Σταμάτη. Φυσικὰ γιὰ τὸν Παναγιώτη Κοδρικᾶ, τὸν παραλήπτη τῶν ἐπιστολῶν, τὰ στοιχεῖα εἶναι περισσότερα, καθὼς οἱ ἐπαγγελματικὲς δραστηριότητες, καὶ κυρίως ἡ δραματικὴ ἐμπλοκὴ του στὶς πνευματικὲς διαμάχες τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 19ου αἰ., κυρίως μὲ τὸν Κοραῆ ὑπῆρξαν ἰδιαίτερα ἔντονος καὶ ἔχουν ἀπασχολήσει πολλὰ πλῶς τὴν ἱστορικὴ ἔρευνα.

Ὁ Παναγιώτης Κοδρικᾶς (1762-1827) εἶναι γόνος καλῆς ἀθηναϊκῆς οἰκογένειας· στὸ γενεαλογικὸ του δέντρο ἐμφανίζονται τέσσερα σπουδαῖα ἀθηναϊκὰ ὀνόματα: Καντζηλιέρης, Χαλκοκονδύλης, Κοδρικᾶς, Παλαιολόγος. Τελικὰ, αὐτὸς θὰ κρατήσῃ ἐκεῖνο τὸ ἐπώνυμον πού τοῦ φαινόταν περισσότερο ἄξιο νὰ διαιωνισθεῖ, καὶ τὸ ὅποιο ἐρχόταν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας του. Στὰ 1778 φεύγει γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ὑπῆρχε ἡ δυνατότητα νὰ σταδιοδρομήσῃ ὡς γραμματικὸς ἢ δάσκαλος καὶ παράλληλα νὰ συμπληρώσῃ τὴ μόρφωσίν του· ὅλα αὐτὰ καὶ κάποια ἄλλα σχέδια ἀποτελοῦσαν τυπικὲς κινήσεις προκειμένου νὰ ἐξελιχθεῖ κανεὶς μέσα στὸ περιβάλλον τῆς φαναριώτικης κοινωνίας.

Τὸ 1783 ἔγινε γραμματικὸς τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου τὸν ὁποῖον ἀκο-

λούθησε στη Βλαχία· τὸ 1790 βρίσκεται στη δραγομανία τοῦ στόλου, ἐνῶ τὸν ἐπόμενο χρόνο, μὲ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Μιχαήλ Σούτσου στὸ θρόνο τῆς Βλαχίας, γίνεται καὶ πάλι γραμματικός του, θέση πού θὰ διατηρήσει ὡς τὸ 1795. Παράλληλα πρὸς ἄλλα αὐτὰ ἀρχίζει καὶ ἡ πνευματικὴ του δραστηριότητα· σημειώνουμε ὅτι τὸ 1794 δημοσιεύτηκε ἡ μετὰφρασή του τοῦ ἔργου τοῦ Fontenelle *De la Pluralité des Mondes* (*Περὶ πληθύος κόσμων*), πού τὸ ἀφιέρωσε στὸν ἡγεμόνα Μιχαήλ Σοῦτσο.

Ὁ Παναγιώτης Κοδρικᾶς διαμορφώνει σιγὰ σιγὰ τὴν εἰκόνα τοῦ καλοῦ Φαναριώτη, σαφῶς συντηρητικοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ζωὴ ἀρχίζει νὰ προσανατολίζεται βαθμιαῖα πρὸς τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, καὶ μάλιστα πρὸς τὴ Γαλλία. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πού διαθέτουμε φαίνεται ὅτι τὸ 1791 τοῦ ἀνατέθηκε ἀπὸ τὸν Μιχαήλ Σοῦτσο ἡ ἀλληλογραφία μὲ τοὺς πράκτορες τοῦ ἡγεμόνα στὶς δυτικὲς πόλεις, γεγονός πού τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ εἶναι μυημένος στὰ δρώμενα τῆς εὐρωπαϊκῆς μυστικῆς διπλωματίας. Ἔτσι, τὸ 1797 ὀρίζεται μέλος τῆς ἀποστολῆς πού ἐπρόκειτο νὰ προετοιμάσει τὴ διπλωματικὴ ἐκπροσώπηση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα.

Ὡστόσο αὐτὴ ἡ ὑπηρεσία ἐμελλε νὰ καθορίσει τὴν ὑπόλοιπὴ ζωὴ του, καθὼς ἀνακαλύπτει ὅτι τὸ Παρίσι, ἡ Γαλλία γενικότερα, ἐπρόκειτο νὰ ἀποτελέσει ἐφεξῆς γι' αὐτὸν τὴν θετὴ του πατρίδα. Ἔτσι, ἀφοῦ γιὰ ἓνα διάστημα παίξει τὸ ρόλο τοῦ διπλοῦ πράκτορα, καὶ μάλιστα τοῦ διπλωμάτη πού σαφῶς ἐργάζεται εἰς βάρος τῶν συμφερόντων τῆς χώρας πού ἐκπροσωπεῖ, τὸ 1802, ὅταν ὁ Τοῦρκος πρέσβης ἐπιστρέφει στὴν Πόλη, δὲν θὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Κοδρικᾶ, ἀφοῦ ὁ τελευταῖος κρίνει, καὶ πολὺ σωστά, ὅτι θὰ ἦταν πολὺ ἐπικίνδυνον νὰ ἐπιστρέψει ἐκεῖ.

Ἔτσι εἰσέρχεται στὴν ὑπηρεσία τῆς γαλλικῆς διπλωματίας ὡς διερμηνέας-μεταφραστῆς τοῦ Ἑξωτερικῶν, θέση τὴν ὁποία θὰ διατηρήσει ὡς τὸ θάνατό του. Παράλληλα μὲ τὴν ὑπηρεσία αὐτὴ, σιγὰ σιγὰ γίνεται γνωστὸς στοὺς φιλολογικοὺς κύκλους τοῦ Παρισιοῦ, ἀπὸ τοὺς ὁποίους συχνὰ ἐπαινεῖται γιὰ τὶς μελέτες του.

Ἀλλὰ ἐκεῖνο πού θὰ χρωματίσει, θὰ στιγματίσει, τὴν παρισινὴ παρουσία τοῦ Κοδρικᾶ εἶναι ἡ ἀντιπαλότητά του μὲ τὸν κύκλο τοῦ Κοραΐ, καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὸν ἴδιο τὸν χιῶτη σοφὸ. Γράφει χαρακτηριστικὰ γι' αὐτὴν ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς: «Ὡστόσο εἶχε φθάσει πλέον ὁ καιρὸς τῶν μεγάλων γλωσσικῶν ἀγώνων μὲ τὸν Κοραΐ. Κάπου δεκατρία χρόνια ἀμοιβαία δυσπιστία καὶ ἐχθρότητα, πού θὰ καταλήξει σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς δριμύτερες μάχες πού ἐδόθησαν μέσα στὸ πνευματικὸ κλίμα τοῦ ξαναγεννημένου ἑλληνισμοῦ».

Ἡ ἔνταση ἀνάμεσα στοὺς δύο λογίους θὰ κορυφωθεῖ μετὰ τὸ 1818, ὅταν πεθαίνει ὁ κοινὸς φίλος τους Ἀλέξανδρος Βασιλείου, ὁ ὁποῖος μέχρι τότε συγκρατοῦσε τοὺς συμπλεκομένους... Ἔχουν καὶ οἱ

δύο τὰ δημοσιογραφικά τους ὄργανα: τὸ περιοδικὸ *Λόγιος Ἐρμῆς* ὁ Κοραΐης, τὸ περιοδικὸ *Καλλιόπη* ὁ Κοδρικᾶς. Στὴ διαμάχη αὐτὴ θὰ χρησιμοποιηθεῖ κάθε μέσον: δημοσιεύματα, ἐπιστολές, συκοφαντίες, δυσφήμιση, λίβελλοι ἀνώνυμοι καὶ ἐπώνυμοι κ.λπ. Ὡστόσο ὅλα αὐτὰ θὰ ἐκτονωθοῦν, θὰ ξεθωριάσουν καὶ θὰ ἀποδυναμωθοῦν μὲ τὴν ἐναρξὴ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821.

Στὰ 1818 ὁ Κοδρικᾶς δημοσίευσε τὴ *Μελέτη τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου*, ἔργο γιὰ τὸ ὁποῖο εἶχε πολὺ μοχθήσει καὶ τοῦ ὁποῖου πρόσφατα ἀποκτήσαμε τὴν ἐπανεκδόση. Στὸ ἔργο αὐτὸ ὁ Κοδρικᾶς ὑποστηρίζει αὐτὸ πού ἀργότερα θὰ ὀνομαστεῖ *καθαρεύουσα*, τὴ γλῶσσα δηλαδή πού διαμορφώθηκε στοὺς κύκλους τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας. Πέρα ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ διαμάχη ὅμως, ὁ Κοδρικᾶς εἶχε πάντα στὸ νοῦ του τὸν Κοραῆ, πού τὸν ἀποκαλεῖ «νεολόγον Αἰρεσιάρχη» καὶ «Δημεγέρτη».

Τελικὰ ὅμως θὰ πολεμηθεῖ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του, οἱ ὁποῖοι ματαιώνουν καὶ τὴν προσπάθειά του νὰ ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐπαναστατικὴ κυβέρνησι τῶν Ἑλλήνων στὴ Γαλλία. Πέθανε τὸ 1827. Πάντως μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ φεύγει ἕνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους πρωταγωνιστὲς τῆς πνευματικῆς διαμάχης τῶν Ἑλλήνων στὰ χρόνια τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, πού πέτυχε ὅμως ὥστε οἱ ἰδέες του νὰ ἐπηρεάσουν εἰς τὴν διαμόρφωσι τῆς καθαρεύουσας ἐπὶ τὸ ἀρχαιότερον περισσότερο ἀπὸ τίς ἰδέες τοῦ Κοραῆ.

* *

Ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης (1764-1817). Ἀναφέραμε λίγο πῶς πάνω τὴν κρίσι τῶν Legrand γιὰ τὸν Σταμάτη, ὅτι δηλαδή ἦταν τότε παντελῶς ἄγνωστος στοὺς Ἕλληνας. Ὡστόσο τώρα διαθέτουμε ἀρκετὰ στοιχεῖα πού μᾶς ἔχουν προσκομίσει παλαιότεροι μελετητὲς (Σπ. Παπᾶς) ἀλλὰ καὶ νεότεροι (Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ, Κ.Θ. Δημαρᾶς, Λέανδρος Βρανούσης), κι ἔτσι μποροῦμε νὰ σχηματίσουμε μιὰ πῶς σαφὴ εἰκόνα γιὰ τὸν συντάκτη τῶν ἐπιστολῶν πού δημοσιεύονται ἐδῶ. Φυσικὰ γιὰ τὴν προσωπικότητα του ὑπάρχει ἀκόμα ἀνοιχτὸ πεδίο ἔρευνας, καθὼς στὰ ἀρχεῖα τοῦ γαλλικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν ἀπόκειται ἄφθονο καὶ σημαντικὸ ὕλικό, κυρίως γιὰ τὴ διπλωματικὴ του δραστηριότητα ὡς μυστικοῦ πράκτορα τοῦ γαλλικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, ἀλλὰ καὶ στοιχεῖα-ντοκουμέντα πού ἀναφέρονται στὴν ἀνάμιξή του ἀλλὰ καὶ τὴν προσφορὰ στὰ ἑλληνικὰ πράγματα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Ἀλλωστε τὸ σῶμα τῶν ἐπιστολῶν, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁ Legrand ἀπέσπασε καὶ δημοσίευσε τίς δέκα ἀπὸ αὐτὲς πού ἀναδημοσιεύουμε ἐδῶ δὲν ἔχει ἀκόμα ἐντοπιστεῖ.

Ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης γεννήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἔφυγε νέος, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1787, γιὰ τὸ Παρίσι προκειμένου

νά σπουδάσει ιατρική. Ἡ προσπάθειά του νά σπουδάσει φαίνεται καί ἀπό τὰ στοιχεῖα τῆς παρούσας ἀλληλογραφίας (εἰσαγωγικό σημείωμα Legrand), ὅπου ἐμφανίζεται ὡς νέος γεμάτος πάθος γιά τήν ἀνατομία πού τόν ἀπασχολεῖ συνεχῶς· ἀλλά σιγά σιγά τὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς, ἡ κλίση του γιά ἄλλα πράγματα καί, πιθανόν, ὁ ὀδυνηρὸς βιοπορισμὸς τὸν ἔκαναν νά ἐγκαταλείψει τὴν ιατρική.

Ὡστόσο ἂς λάβουμε ὑπ' ὄψη καί τὸ κλίμα πού ἐπικρατεῖ τὰ χρόνια αὐτὰ στὸ Παρίσι, καί τὸ ὁποῖο μετὰ ἀπὸ λίγο θὰ ὀδηγήσει στὴν Ἐπανάσταση. Ζεῖ λοιπὸν ὁ νεαρὸς Κωνσταντινουπολίτης μέσα σὲ μιὰ πυρετική ἀτμόσφαιρα πού τὴν προσδιορίζουν οἱ συζητήσεις — πολιτικές καί φιλολογικές —, τὰ σαλόνια, οἱ ἐφημερίδες κ.λπ., πράγματα πού φαίνεται ὅτι ταιριαζοῦν καλὰ στὸν πολυπράξιμονα χαρακτήρα του.

Ἔτσι ἐντάσσεται στὸν κύκλο τῶν προσώπων πού παρακολουθοῦν τὴν πολιτικὴν κατάσταση γιά λογαριασμὸ κάποιων ὑψηλὰ ἱσταμένων, συντάσσουν ἐκθέσεις, ἐνημερώνουν, καί γενικῶς ἀσκοῦν τὶς δραστηριότητες τοῦ μυστικοῦ πράκτορα. Φυσικὰ αὐτὸ ἀπαιτεῖ γνωριμίες ὑψηλῶν προσώπων, συνεργασία μὲ τὶς κρατικὲς ὑπηρεσίες, γνώσεις, διορατικότητα καί μεγάλη εὐθύνη.

Τὸ ρόλο αὐτό, γιά τὸν ὁποῖο θὰ μιλήσουμε μὲ περισσότερες λεπτομέρειες στὴ συνέχεια τῆς εἰσαγωγῆς, μᾶς ἀποδεικνύει ἀνάγλυφα ἡ μικρὴ συλλογὴ τῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸν Παναγιώτη Κοδρικᾶ. Ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης (1793-1795) ἐντάχθηκε στὶς μυστικὲς ὑπηρεσίες τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Μιχαήλ Σούτσου, ἀλληλογραφεῖ μὲ μεγάλη συχνότητα (τρεῖς φορές τὴν ἐβδομάδα) μὲ τὸν Παναγιώτη Κοδρικᾶ, ἰδιαίτερο γραμματέα τοῦ ἡγεμόνα, καί τὸν ἐνημερώνει μὲ σχολαστικότητα γιά τὰ διαδραματιζόμενα στὴν Εὐρώπη καί ἰδιαίτερος γιά τὰ συμβαίνοντα στὴ Γαλλία.

Τὸ 1793 οἱ Γάλλοι τοῦ ἀναθέτουν μιὰ μυστικὴ ἀποστολὴ στὴν Πρωσία. Ξεκινᾷ γιά τὸ Ἀμβουῆργο μὲ τὴν πλαστὴν ἰδιότητα τοῦ Ἑλληνα ἐμπορευόμενου, καί συνεχῶς ἐνημερώνει τὴν ὑπηρεσία του ἀλλὰ καί τὶς ὑπηρεσίες τοῦ Μιχαήλ Σούτσου. Τὸ ἐπόμενο ἔτος ἀναγκάζεται νά φύγει γιά τὴν Ἀλτόνα (ἀνῆκε τότε στὴ Δανία). Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1795, μὲ ὑπόμνημά του, ὑποδεικνύει στοὺς γάλλους προϊσταμένους τὴν χρησιμότητα πού θὰ εἶχε ἡ ἴδρυση γαλλικοῦ προξενείου στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες. Ἡ πρότασή του ἔγινε δεκτὴ, καί τοῦ δίνουν ἐντολὴ νά φροντίσει γιά τὴ νέα θέση.

Ὡστόσο ὁ Σταμάτης, διορατικὸς ὅπως εἶναι, ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ ἰδιότητα τοῦ μυστικοῦ πράκτορα, ὑπὸ τὴν ὁποία δρᾷ καί προσπορίζεται τὰ ἀπαραίτητα γιά τὴν ἐπιβίωσή του δὲν τοῦ «ἐξασφαλίζει» τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ κινδύνους καί ἀνυποληψία. Κινεῖται λοιπὸν δραστηρίᾳ προκειμένου νά ὀνομασθεῖ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Δημοκρατία γενικὸς πρόξενος γιά τὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, πράγμα τὸ ὁποῖο τελικὰ ἐπιτυγχάνει τὸ 1796.

Ἡ θέση αὐτὴ φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσε γιὰ τὸν Σταμάτη ὅ,τι καλύτερο μποροῦσε νὰ ἐπιθυμήσει, καθὼς τοῦ ἔδινε τὴ δυνατότητα νὰ ἀναγνωριστεῖ καὶ στὰ μάτια τῶν Ἑλλήνων συμπατριωτῶν του ἄλλὰ καὶ νὰ δράσει γιὰ τὴ θετὴ πατρίδα του, τὴ Γαλλία — εἶχε ἐν τῷ μεταξὺ νυμφευθεῖ Γαλλίδα¹ καὶ εἶχε πολιτογραφηθεῖ Γάλλος.

Ὡστόσο ὅλα αὐτὰ ἀπαιτοῦσαν καὶ τὴν ἔγκριση τῆς Πύλης· γι' αὐτὸ ὁ Σταμάτης, τὸ 1796, θὰ φτάσει στὴν Κωνσταντινούπολη, προκειμένου νὰ λάβει τὴν ἀπαιτούμενη ἔγκριση ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές, πράγμα τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν θὰ κατορθώσει ποτέ. Ἔτσι ὁ διορισμένος ἀπὸ τὸ Διευθυντήριο ὡς γενικὸς πρόξενος τῆς Γαλλίας στὶς Παράδουναβιες Ἡγεμονίες Κωνσταντίνος Σταμάτης, ὁ πρῶν Ὀθωμανὸς ὑπῆκοος καὶ τώρα Γάλλος πολίτης, δὲν θὰ καταφέρει οὔτε κἀν νὰ φτάσει στὴν ἔδρα τῆς ὑπηρεσίας πού τόσο ἐπιθυμοῦσε. Φυσικὰ γιὰ τὴν ἀποτυχία του αὐτὴ δὲν φαίνεται νὰ ἦταν ἀμέτοχοι καὶ ὀρισμένοι ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν Φαναριωτῶν, οἱ ὁποῖοι βέβαια δὲν ἔβλεπαν μὲ καλὸ μάτι ἕναν «ξένο», ἢ ἕναν ἔμπιστο τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου, νὰ ἀναλαμβάνει ἕνα τόσο καίριο πόστο. Ἔτσι ὁ Κωνσταντίνος Σταμάτης, μετὰ ἀπὸ ἕνα χρόνον ἀπουσίας καὶ ἄκαρπων προσπαθειῶν, ἀναγκάζεται νὰ ἐπιστρέψει μὲ ἄδεια χέρια στὸ Παρίσι τὸν Ἰούλιο τοῦ 1797.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὸ Παρίσι, ὅλα συγκλίνουν στὴ διαπίστωση ὅτι ὑπάρχει πρὸς τὸ πρόσωπό του κάποια δυσἀρέσκεια ἐκ μέρους τῶν γαλλικῶν ἀρχῶν, καὶ πάντως γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ (1797-1798) ὑπάρχει πεδίο ἀνοιχτὸ στὴν ἀναζήτηση τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Σταμάτη. Ὡστόσο γιὰ τὰ χρόνια αὐτὰ διαθέτουμε ὀρισμένα κείμενά του προπαγανδιστικὰ ὑπὲρ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων πού εἶχαν ἐκστρατεῦσε πρὸς τὰ μέρη τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνα ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτά, τὰ ὁποῖα δημοσιεύτηκαν ἀνώνυμα ἢ ψευδώνυμα, εἶναι καὶ ἡ προκήρυξη *Πρὸς τοὺς Ρωμαίους τῆς Ἑλλάδος*, πού δημοσίευσε ὁ Σταμάτης μὲ τὸ ψευδώνυμο *Φιλόπατρις Ἐλευθεριάδης* τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1798.

Στὴν ἴδια ἐποχὴ ἀνήκει καὶ ἕνα ὑπόμνημά του πού ἔχει τὴν ἐπιγραφὴ *Vues particulières du Citoyen Constantin Stamaty sur les affaires de la Turquie**, καὶ ὑποβλήθηκε στὸ Διευθυντήριο στὶς 16 Ὀκτωβρίου τοῦ 1798. Στὰ κείμενα αὐτὰ ὁ Κωνσταντίνος Σταμάτης, ὁ ἄνθρωπος πού ὑπηρετεῖ μὲ κάθε τρόπο τὴ γαλλικὴ πολιτικὴ, βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκδηλώσει καὶ τὸν πατριωτισμὸ του καλώντας τὴ Γαλλία νὰ ἀπελευθερώσει τὴν Ἑλλάδα. Βέβαια ὅλα αὐτὰ ἐντάσσονται στὸ πλέγμα τοῦ προβλήματος πού ὀνομάστηκε «Ἀνατολικὸ Ζήτημα»· ὅμως ἡ συνολικὴ προσέγγιση τοῦ ζητήματος πού ἐπιχειρεῖ, δείχνει ἕναν ἄνθρωπο καλὰ πληροφορημένο γιὰ τὶς ζυμώ-

1. Πρόκειται γιὰ τὴν Μαρία-Θηρεσία Σιρντέν, μὲ τὴν ὁποία ἀπόκτησε μία κόρη καὶ δύο γιούς.

* Ἰδιαιτέρως ἀπόψεις τοῦ Πολίτη Κωνσταντίνου Σταμάτη γιὰ τὶς τουρκικὲς ὑποθέσεις.

σεις και τις κινήσεις που διενεργούνται μεταξύ των Ἑλλήνων και ἀποσκοποῦν στὴ χειραφέτηση και ἔθνικὴ ἀναγέννησή τους. Φυσικά ὅλα αὐτὰ τὰ ἐντάσσει μὲ δεξιοτεχνία μέσα στὸ πλαίσιο συμπερόντων τῆς Γαλλίας, τὴν ὁποία καλεῖ νὰ ἀπελευθερώσει τὴν Ἑλλάδα προκειμένου νὰ δημιουργήσει ἕνα σταθερὸ ἀνάχωμα ἐναντι τῶν ἐπεκτατικῶν σχεδίων τῆς Ρωσσίας και τῆς Αὐστρίας.

Βρισκόμαστε τώρα στὰ 1798, και τὸ ἔτος αὐτὸ ἡ Γαλλία συγκροτεῖ στὴν Ἀγκόνα τῆς Ἰταλίας ἕνα Πρακτορεῖο Γαλλικοῦ Ἐμπορίου (Agence de Commerce Français), τὸ ὁποῖο στὴν πραγματικότητα εἶναι μιὰ ὑπηρεσία που ἔχει σκοπὸ τὴν ἐξέγερση τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπικεφαλῆς τοῦ Πρακτορείου αὐτοῦ τέθηκαν οἱ Κωνσταντῖνος Σταμάτης, Emile Gaudin και Michel-Ange Bernard Mangourit. Ὡστόσο τὰ μεγάλοπνοα σχέδια τῶν Γάλλων, που σχεδίαζαν τὴ δημιουργία ἐπαναστατικῆς ἀναταραχῆς, τὴν προώθηση πρακτόρων, πολεμοφοδίων, προπαγανδιστικοῦ ὕλικου κ.λπ., δὲν πραγματοποιήθηκαν. Ἐτσι τὸ Πρακτορεῖο αὐτὸ καταργήθηκε πέντε μόλις μῆνες μετὰ ἀπὸ τὴν ἵδρυσή του, μετὰ ἀπὸ τὴν κατάληψη τῆς Ἀγκόνας ἀπὸ τοὺς Ρώσους και ὁ Σταμάτης θὰ ἐπιστρέψει τελικὰ στὸ Παρίσι τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1799.

Τὴ δρᾶση τοῦ Σταμάτη στὴν Ἀγκόνα, που εἶναι ἔντονη και πρὸς πολλὰς κατευθύνσεις, καθὼς και ἄλλες πτυχὲς τῆς ζωῆς του, ἐκθέτει μὲ κάθε λεπτομέρεια ὁ Α. Βρανούσης σὲ δημοσίευσμά του (βλ. Βιβλιογραφία). Στὴν ἴδια μελέτη ἐκδίδονται ἐπίσης και σχολιάζονται τὰ δύο ἐπαναστατικὰ φυλλάδια στὰ ὁποῖα ἔχει ἄμεση και ἔμμεση ἀνάμειξη ὁ Σταμάτης. Ἐτσι προκύπτει, πιστεύω, τὸ αἶτημα νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο συστηματικῆς ἔρευνας ἡ δραστηριότητα αὐτῆ τοῦ πράκτορα-πατριώτη Σταμάτη, καθὼς περιλαμβάνει σύνδεση μὲ ἐπαναστατικούς πυρῆνες στὰ Ἐπτάνησα, στὴν Ἡπειρο, στὴ Μάνη, σύνδεση μὲ τὸ δίκτυο τῶν συντρόφων τοῦ Ρήγα, σχέσεις μὲ τοὺς ἀδελφούς Πούλιου, στὴν Ἐφημερίδα τῶν ὁποίων σχεδίαζε νὰ διοχετεύσει προπαγανδιστικὸ ὕλικὸ κ.λπ.

Τελικὰ ὅμως ἡ διάλυση τοῦ Γαλλικοῦ Πρακτορείου ἀνέκοψε και τὴ δρᾶση τοῦ Σταμάτη, καθὼς ἡ Γαλλία ἔχανε τὴν Αἴγυπτο και ἀναγκαστόταν νὰ ἀναδιπλωθεῖ. Ὁ Σταμάτης, βρισκόταν συνεχῶς στὴν ὑπηρεσία τῶν γαλλικῶν μυστικῶν ὑπηρεσιῶν και τὴν ιδιότητα αὐτὴ θὰ τὴν διατηρήσει ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Μετὰ ἀπὸ ἕνα μικρὸ διάστημα παραμονῆς στὸ Παρίσι, τοποθετήθηκε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1801 στὴ Cività-Vecchia τῆς Ρώμης, ὅπου θὰ παραμείνει συνολικὰ γιὰ δεκαεπτὰ χρόνια, δηλαδὴ ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του.

Ὁ Σταμάτης, πρόσωπο τῆς δράσης, δὲν ἦταν φυσικὰ εὐχαριστημένος ἀπὸ τὰ νέα καθήκοντά του· κάνει ἀλλεπάλληλα διαβήματα προκειμένου νὰ μετατρεθεῖ σὲ ἄλλη θέση· προτείνει ἐπίσης τὴν ἵδρυση ἐνὸς σχολείου ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ ἀποφοιτοῦσαν νέοι μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ δι-

πλωματικού πράκτορα, και τὸ ὁποῖο φυσικά θὰ διηύθυνε ὁ ἴδιος· ἐπιζητεῖ τὴ μετὰθεσὶ του ἀπὸ τὴ Ρώμη.

Κανένα ἀπὸ τὰ ἄμεσα σχέδιά του δὲν πραγματοποιεῖται· ὅμως τὸ 1806 λαμβάνει τὸν τίτλο τοῦ Consul de France (Προξένου τῆς Γαλλίας). Μεταφράζει τὸ μυθιστόρημα τοῦ Σατωβριάνδου *Atala*, ποὺ τυπώθηκε στὴ Βενετία τὸ 1805 χωρὶς τὸ ὄνομά του. Νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ὁ Σατωβριάνδος εἶχε βαφτίσει τὴν κόρη τοῦ Σταμάτη, στὴν ὁποία ἔδωσε ἀκριβῶς τὸ ὄνομα Ἀταλά.

Ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης, εὐρισκόμενος σὲ ἐπαγγελματικὴ ἀδράνεια, ἀναγκάζεται νὰ ταξιδέψει στὸ Παρίσι τὸ φθινόπωρο τοῦ 1814, προκειμένου νὰ ὑποστηρίξει προσωπικά τὰ αἰτήματά του στὸν Ταλεϊράνδο. Ἀλλὰ καὶ αὐτὲς οἱ ἐνέργειές του θὰ παραμείνουν χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ὅμως τὰ χειρότερα θὰ ἀκολουθήσουν, καθὼς τὸ προξενεῖο στὸ ὁποῖο ὑπηρετεῖ ὑποβιβάζεται, καὶ ὁ ἴδιος χάνει τὴ θέση του. Ἀκολουθοῦν ἀγωνιώδεις προσπάθειες γιὰ τὴν ἐξεύρεση νέας θέσης ἢ τὴν ἐξασφάλιση κάποιας ἀποζημιώσεως. Ὁ Ταλεϊράνδος δὲν ἐγκρίνει κανένα ἀπὸ τὰ αἰτήματα τοῦ Σταμάτη· ὥστόσο τὸ 1815, μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς διεύθυνσης τοῦ γαλλικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τὸν τοποθετοῦν καὶ πάλι στὴν παλαιὰ του θέση, στὴν ὁποία ἐπανεγκαθίσταται τὸ 1816 καὶ στὴν ὁποία θὰ παραμείνει ἕως τὸ θάνατό του, ποὺ θὰ τὸν βρεῖ σὲ ἡλικία μόλις 53 ἐτῶν.

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ σαφῶς σχηματίζεται ἡ εἰκόνα μιᾶς προσωπικότη-
τητας ποὺ μετὰ ἀπὸ μιὰ ἐντονη δραστηριότητα πέφτει στὴν ἀφάνεια. Προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του στὴ γαλλικὴ διοίκηση, προσπαθεῖ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ὑπόθεση. Ἐν τῷ μεταξύ ἔχει γιὰ τὰ καλὰ ἐνταχθεῖ στὴ γαλλικὴ κοινωνία. Εἴπαμε ὅτι παντρεύτηκε γαλλίδα, συνδέθηκε μὲ τὸν Σατωβριάνδο καὶ τὸν ζωγράφο Ingris, ὁ ὁποῖος μάλιστα φιλοτέχνησε ἕνα ὠραῖο σχέδιο τοῦ Σταμάτη νὰ περιβάλλεται ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του. Τὰ παιδιά του σταδιοδρομοῦν πιά ὡς Γάλλοι, μάλιστα ἕνας γιός του ὑπῆρξε δάσκαλος μουσικῆς στὴ σχολῆς τοῦ Saint-Saëns. Πολὺ χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ λόγια τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Σταμάτη: «βλέπουμε ὅτι ἀδικήθηκε ὅσο ζοῦσε, ὅτι ἀδικήθηκε μετὰ τὸν θάνατό του...». Ἴσως, χρειάζεται περισσότερο νὰ προσπαθήσουμε γιὰ νὰ γνωρίσουμε καλύτερα τὸν ἄνθρωπο αὐτὸν καὶ τὸν ἱστορικὸ του ρόλο.

Ὁ Μιχαήλ Σούτσος (1729-1803). Φυσικά στὰ κείμενα τοῦ Σταμάτη ποὺ ἐπανεκδίδονται ἐδῶ δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας Μιχαήλ Σούτσου. Καὶ φυσικά δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ γίνῃ διαφορετικά, ἀφοῦ πρόκειται στὴν οὐσία γιὰ μυστικὴ διπλωματία. Ὡστόσο ἡ ὑπόθεση εἶναι ἐξακριβωμένη ἀπὸ κάθε ἀποψη· ὅτι δηλαδή ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Κωνσταντῖνου Σταμάτη μὲ τὸν Παναγιώτη Κοδρικᾶ (καὶ αὐτοῦ τὸ ὄνομα, ὅπως θὰ διαπιστώσουμε, ἔχει ἐπιμελῶς διαγραφεῖ ἀπὸ τὰ τεκμήρια τῆς ἀλληλο-

γραφίας) διεξάγεται ἐνόψει τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν σκοπῶν τοῦ Μιχαήλ Σούτσου. Γι' αὐτὸ κρίνουμε ἀπαραίτητο νὰ ἀναφέρουμε λίγα λόγια καὶ γιὰ τὴν προσωπικότητα αὐτῆ.

Γιὰς τοῦ Κωνσταντίνου Δράκου Σούτσου, Μέγα Σπαθάρου (1711) καὶ Μέγα Λογοθέτη (1738) τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ λογιῶν μὲ σημαντικὴ βιβλιοθήκη καὶ κάποια λογοτεχνικὴ παρουσία, ὁ Μιχαήλ Σούτσος διετέλεσε ἀρχικὰ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀργότερα πῆρε ὁ ἴδιος τὴ θέση τοῦ Μεγάλου Διερμηνέα (1782-1783).

Στὸν ἡγεμονικὸ θρόνον τῆς Βλαχίας ἀνῆλθε τὸ 1783 καὶ παρέμεινε ὡς τὸ 1786, ὅταν ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Νικόλαο Μαυρογένη. Ἐν συνεχείᾳ τὸν βρίσκουμε καὶ πάλι στὴ θέση τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας (1791-1793), τῆς Μολδαβίας (1793-1795) καὶ ξανά τῆς Βλαχίας (1801-1802).

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡγεμονίας του ἀντιμετώπισε τὴν ἀνταρσία τοῦ Πασβάνογλου, πασᾶ τοῦ Βιδινίου, ἐξαιτίας τῆς ὁποίας ἐξαντλήθηκε οικονομικὰ καὶ γι' αὐτὸ, λόγω τῶν χρεῶν του, ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγει οἰκογενειακῶς στὴν Αὐστρία. Γρήγορα ὅμως ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη ὅπου καὶ πέθανε τὸ 1803.

Ὅπως ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὴν παρούσα ἀλληλογραφία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλα στοιχεῖα πού διαθέτουμε, ὁ Μιχαήλ Σούτσος εἶχε ὀργανώσει μιὰ συστηματικὴ μυστικὴ ὑπηρεσία πού διέθετε πυκνὸ δίκτυο ἀνταποκριτῶν σὲ πολλὰ εὐρωπαϊκὰ κέντρα. Ἡ ἐνημέρωση αὐτῆ, τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκει συστηματικὰ καὶ μεθοδικὰ, πρέπει νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ σύνθετα κίνητρα. Ὁ Μιχαήλ Σούτσος εἶναι ἡγεμόνας σὲ μιὰ περιοχὴ ἢ ὁποία, μολονότι ἀνήκει στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία—μὲ τὸν τρόπο πού ἀνήκει καὶ τίς συνθῆκες πού ἐπικρατοῦν ἐκεῖ—βρίσκεται στὸ κέντρο τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐξελίξεων, κοντὰ στὶς χῶρες Αὐστρία, Γερμανία, Ρωσία, Πολωνία, πού ἔχουν ἐμπλακεῖ στὴ δίνη τῶν πολεμικῶν συγκρούσεων τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι ὁ ἡγεμόνας αὐτός, ἀλλὰ καὶ κάθε ἄλλος στὴ θέση του, πιστεύουμε ὅτι ἦταν σχεδὸν ὑποχρεωμένος νὰ ἐνεργεῖ μὲ τὸν τρόπο πού ἐνεργοῦσε, παρακολουθώντας δηλαδὴ ἀπὸ κοντὰ τίς εὐρωπαϊκὰς ἐξελίξεις τόσο στὸ πολιτικὸ ὅσο καὶ στὸ στρατιωτικὸ ἐπίπεδο.

Παραλλήλως βέβαια, παρὰ τὸ καθεστὸς ἡμιαυτονομίας, ὁ Σούτσος βρίσκεται στὴν ὑπηρεσία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἔχει ἄμεση ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν Πύλην, εὐκόλα ἀνακαλεῖται, καὶ μπορεῖ νὰ χάσει ἀκόμα καὶ τὸ κεφάλι του. Ἡ διττὴ αὐτῆ ἐμπλοκὴ, λοιπόν, ἐξηγεῖ ἐν πολλοῖς τὴν ὑπαρξὴ τοῦ μυστικοῦ δικτύου, πράγμα ἄλλωστε τὸ ὁποῖο ἀναφέρει πολὺ χαρακτηριστικὰ καὶ ὁ Κωνσταντίνος Σταμάτης σὲ μιὰ ἐπιστολὴ του, ὅταν, ἀπευθυνόμενος στὸν Παναγιώτη Κοδρικᾶ, θὰ τοῦ γράψει: «Λοιπὸν καταγίνου εἰς αὐτὸ ὁποῦ τοσάκις τὴν ἐζήτη-

σα, ὁποῦ ἀκολούθως ἡ δούλευσις τοῦ "Υψους του [Μιχαὴλ Σούτσου] καὶ τῆς Πύλης τέλος πάντων νὰ ὠφελθῆ ἀπὸ τὸν ζῆλον μας».

Ἔμαθα χθές, δὲν σὲ τὸ βεβαιώνω ὅμως...

(Τὰ εὐρωπαϊκὰ πράγματα στὶς ἀρχὲς τοῦ 1793:
μὴ μυστικὴ ἀλληλογραφία ἀποκαλύπτει...)

Ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει ὅτι οἱ ἐπιστολὲς ποῦ ἐκδίδονται καὶ σχολιάζονται ἐδῶ δὲν ἔχουν σχέση μετὰ τὸ κοινὸ ἐπιστολικὸ εἶδος, τοῦ ὁποίου λαμπρὰ δείγματα ἔχουμε σὲ ὅλες τὶς ἱστορικὲς περιόδους μετὰ ἀποκορύφωμα τὸν 17ο καὶ 18ο αἰῶνα.

Ψήγματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἔχουμε στὶς περιπτώσεις ποῦ ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης ἀφήνει τὴν πολιτικὴ καὶ ἐπικεντρώνεται σὲ προσωπικὰ θέματα, ὅπως εἶναι οἱ σχέσεις μετὰ τὸν πατέρα του, οἱ οικονομικὲς του δυσκολίες, οἱ «προσωπικὲς» ἀντιπαράθεσις μετὰ τὸν Παναγιώτη Κοδρικᾶ.

Ὡστόσο δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι κύριον μέλημα τῆς ἀλληλογραφίας αὐτῆς εἶναι νὰ συνεισφέρει στὶς ὑπηρεσίες τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου μὴ ὅσο γίνεται καλύτερη πληροφόρηση γιὰ τὰ διαδραματιζόμενα στὴ Γαλλία πρωτίστως, ἀλλὰ καὶ στὶς χῶρες ποῦ ἔχουν ἄμεση ἐμπλοκὴ μετὰ τὸ γαλλικὸ ζήτημα καὶ εἶναι αὐτὲς κυρίως ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Αὐστρία καὶ δευτερευόντως ἡ Ρωσσία, ἡ Ὁλλανδία, ἡ Ἰσπανία. Ἐννοεῖται πὼς ἡ διαπλοκὴ αὐτὴ περιλαμβάνει καὶ τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, τὴν ὁποία ἄλλωστε ὑπηρετεῖ οὕτως ἢ ἄλλως καὶ ὁ ἀνομολόγητος ἀποδέκτης τῆς ἀλληλογραφίας Μιχαὴλ Σούτσος.

Ὡστόσο, πρὶν περάσουμε στὴν ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τῶν γεγονότων ποῦ ἐπισημαίνει καὶ σχολιάζει ἡ ἀλληλογραφία μας, πρέπει νὰ δώσουμε ἓνα ἱστορικὸ περίγραμμα τῆς πολιτικο-στρατιωτικῆς κατάστασης ποῦ ἐπικρατοῦσε ἐκεῖνὴ τὴν ἐποχὴ στὸν εὐρωπαϊκὸ ὄριζοντα.

Βρισκόμαστε λοιπὸν στὶς ἀρχὲς τοῦ κρίσιμου γιὰ τὴ Γαλλία ἔτους 1793. Ἔχει προηγηθεῖ φυσικὰ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ ἡ φυγὴ γάλλων εὐγενῶν στὸ ἐξωτερικόν. Ὁ Λεοπόλδος Β' τῆς Αὐστρίας δὲν ἀποφάσισε νὰ βοηθήσει τὸ γαμπρὸ του Λουδοβίκο, καθὼς εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς ἐθνικὲς στάσεις τῶν Μαγυάρων, τὶς στάσεις στὶς αὐστριακὲς Κάτω Χῶρες καὶ τὶς ἐθνικὲς κινήσεις τῆς Βοημίας. Ἐξαιτίας ὅλων αὐτῶν, ἐξᾴλου, τερμάτισε τὸν πόλεμον μετὰ τὴν Τουρκία (εἰρήνη τῆς Σίστοβας, 4 Αὐγούστου 1791).

Στὴν Εὐρώπῃ ἔχει ἀρχίσει ἤδη νὰ διαμορφώνεται μὴ διευρυμένη συμμαχία κατὰ τῆς Γαλλίας, ὅπου μετέχουν οἱ χῶρες Αὐστρία, Πρωσία, Ἀγγλία καὶ Ὁλλανδία, ἡ ὁποία συμμαχία ὅμως δὲν προέβαινε

σέ ἐπιθετικές κινήσεις ἐξαιτίας τῆς προβληματικῆς στάσης τῆς Ἀγγλίας. Ὡστόσο τὸ σκηNIKὸ ἀλλάζει δραματικὰ τὸ 1792, καθὼς πεθαίνει ὁ Λεοπόλδος καὶ ὁ διάδοχός του Φραγκίσκος Β' εἶναι πρόθυμος νὰ βοηθήσει τοὺς Γάλλους εὐγενεῖς. Ὁμως προτοῦ προλάβει νὰ πάρει αὐτὸς τὴν πρωτοβουλία, ἡ Γαλλικὴ Ἐθνοσυνέλευση κήρυξε πρώτη τὸν πόλεμο ἐναντίον του (20 Ἀπριλίου 1792). Ἐτσι ἀνοίξε τὸ πρῶτο μέτωπο, στὸ ὁποῖο ἀμέσως ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της καὶ ἡ Πρωσία, ὡς σύμμαχος βέβαια τῆς Αὐστρίας. Ἡ Πρωσία ὡστόσο δὲν μποροῦσε νὰ δραστηριοποιηθεῖ καίρια, ἐπειδὴ εἶχε ἀνοικτὸ μέτωπο πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς Ρωσσίας, ἡ ὁποία, μετὰ τὴ λήξη τοῦ Β' ρωσοτουρκικοῦ πολέμου (Ἰανουάριος 1792), εἶχε εἰσβάλλει στὴν Πολωνία.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου ἐκεῖνου οἱ Γάλλοι ἤττηθησαν· ἡ ἴττα αὐτὴ ἀποδόθηκε στίς ἀντιδράσεις γιὰ τὴν σύλληψη τοῦ Λουδοβίκου καὶ τῶν εὐγενῶν, γι' αὐτὸ ἡ Γαλλία ζεῖ μιὰ δεύτερη ἐπαναστατικὴ περίοδο, στὴν ὁποία πρωτοστατοῦν οἱ ριζοσπαστικοὶ Γιακωβίνοι καὶ πού ὀδηγεῖ στὴ σύλληψη καὶ φυλάκιση τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας. Ἐν συνεχείᾳ, καὶ ἐνόψει τοῦ κινδύνου ἀπὸ τὴν προέλαση τῶν ἐχθρικών στρατευμάτων καὶ τὴν ἀπειλὴ ἐναντίον τοῦ Παρισιοῦ, ἐν μέσῳ δραματικῶν γεγονότων στίς 21 Σεπτεμβρίου 1792, ἡ Γαλλικὴ Ἐθνοσυνέλευση ἀνακηρύσσει τὴν Γαλλία σὲ Δημοκρατία.

Συγχρόνως μετὰ τὰ δραματικὰ αὐτὰ γεγονότα, ἡ Γαλλία ἀνατρέπει τὴν κατάσταση καὶ στὸ στρατιωτικὸ ἐπίπεδο, καθὼς ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἀναχαιτίζει στὴν ἀποφασιστικὴ μάχη τοῦ Βαλμύ (20 Σεπτεμβρίου 1792) τοὺς Πρώσους. Ἡ μάχη αὐτὴ ἀναπτέρωσε τὸ ἠθικὸ τῶν Γάλλων, πού πέρασαν στὴν ἀντεπίθεση κατακτώντας διαδοχικὰ τὴ Ρηνανία (Φρανκφούρτη), τίς Κάτω Χῶρες, τὴ Σαβοῖα καὶ τὴ Νίκαια.

Ἡ Αὐστρία λοιπὸν ἔχει πληγεῖ καίρια. Οἱ Πρῶσοι ἐν τῷ μεταξύ ἀντιμετωπίζουν τὴ ρωσικὴ ἀπειλή, καὶ ὁ διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας τελικὰ πραγματοποιεῖται μετὰ τὴ συνθήκη μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Πρωσίας (23 Ἰανουαρίου 1793). Ἐτσι ὅμως, καὶ ἐνῶ, ὅπως εἶπαμε, εἶχε προηγηθεῖ ἡ κατάληψη τῶν Κάτω Χωρῶν ἀπὸ τοὺς Γάλλους, τὸ εὐρωπαϊκὸ σκηNIKὸ γινώριζε δραματικὲς μεταβολὲς καὶ ἡ ἐπέμβαση τῆς Ἀγγλίας ἔμοιαζε ἀναπότρεπτη, καθὼς τὰ συμφέροντά της μετὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ καθεστώτος τῶν Κάτω Χωρῶν πλήττονταν καίρια. Ἐτσι, στίς 10 Ἰανουαρίου 1793, ἡ Ἀγγλία ἔστειλε 25.000 στρατιῶτες γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν σύμμαχό της Ὀλλανδία καὶ ἔπαψε νὰ ἀναγνωρίζει τὸν Γάλλο πρέσβη στὸ Λονδίνο. Ἡ κατάσταση ραγδαίως χειροτέρευε καὶ ὁ πόλεμος Γαλλίας-Ἀγγλίας ἦταν ἀναπόφευκτος.

Ἀκριβῶς στίς ἀρχὲς τοῦ 1793, ὅταν συνέβαιναν αὐτὰ τὰ δραματικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἐπιβάρυνε ἡ δίκη τοῦ Λουδοβίκου, τοποθετοῦνται οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Κωνσταντίνου Σταματίη. Τὰ σχολιασμένα γεγονότα ἀπὸ τὸν Σταματίη θὰ παρακολουθήσουμε λοιπὸν τώρα, ἔχοντας

ὑπόψη μας σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ πολιτικο-στρατιωτικὸ εὐρωπαϊκὸ περιγράμμα, στὸ ὁποῖο ἄλλωστε ἀναφέρονται.

α') Ἡ δίκη καὶ ἡ καταδίκη τοῦ Λουδοβίκου ΙΣ'

Βρισκόμαστε στοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1793 καὶ τὸ γεγονὸς ποὺ μὲ τὴ βαριά σιὰ του ἐπικαλύπτει ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι ἡ δίκη τοῦ Λουδοβίκου ΙΣ'. Αὐτὸ λοιπὸν παρακολουθεῖ ἀπὸ κοντὰ ὁ Σταμάτης, καὶ γι' αὐτὸ προσκομίζει κάθε σχετικὴ πληροφορία· ὥστόσο, ἐκεῖνο ποὺ κατ' ἀρχὰς ἐντυπωσιάζει, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Σταμάτης ἔχει φτάσει σὲ τέτοιο βαθμὸ πολιτικῆς ὀριμότητος, ὥστε δὲν περιορίζεται μόνον στὸ νὰ ἀναφέρει ἀπλῶς τὰ σχετικὰ μὲ τὴ δίκη τοῦ Λουδοβίκου, ἀλλὰ ἐπιπροσθέτως ἐκφέρει καὶ τὶς προσωπικὲς του ἀπόψεις χωρὶς νὰ προσμετρᾷ τοὺς κινδύνους ποὺ τὸν ἀπειλοῦν.

Ὡς πρὸς αὐτὸ μάλιστα διαπιστώνει ὅτι ὅλοι οἱ Γάλλοι πολῖτες — καὶ φαίνεται ὅτι συναριθμεῖ ἀνάμεσά τους καὶ τὸν ἑαυτὸ του — ἀναφέρουν ἐλεύθερα τὶς ἀπόψεις τους, οἱ ὁποῖες περιλαμβάνουν κυρίως τὶς ἐξῆς δύο: *καταδίκη-ἐξορία*. Στὴ σύγκρουσίν τους οἱ γνώμες αὐτὲς γεννοῦν διενέξεις καὶ πλῆθος δημοσιευμάτων. Στὰ τελευταῖα ἔχει καὶ πάλι συμμετοχὴ ὁ Σταμάτης, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἀρθρογραφεῖ σὲ κάποια ἑφημερίδα (ἄλλοτε εἶχε θεωρηθεῖ ὅτι εἶχε δικὸ του φύλλο, πράγμα ποὺ δὲν ἐπιβεβαίωσε ἡ ἔρευνα), στὴν ὁποία ὑποστηρίζει μετριοπάθεια, ὄχι τόσο λόγῳ συμπάθειας πρὸς τὸν Λουδοβίκο, ἀλλὰ προκειμένου νὰ περιορίσει τὶς ἐπιθέσεις ποὺ δέχεται ἡ Γαλλία ἀπὸ τὶς ξένες αὐλές, καὶ ἰδιαιτέρα ἀπὸ ἐκείνη τῆς Ἀγγλίας.

Γύρω ἀπὸ τὸ θέμα, τῆς δίκης τοῦ Λουδοβίκου ξετυλίγεται ἓνα πλέγμα εὐρωπαϊκῶν πολιτικῶν δραστηριοτήτων, τὶς ὁποῖες διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης συλλαμβάνει μὲ μοναδικὴ ὀξύδερκεια. Καταρχὰς γι' αὐτὸν ὁ βασιλιάς εἶναι πρόσωπο πλέον ἀκίνδυνον (*ἀνεπικίνδυνον*) κι ἔτσι κάθε ἄλογο μίσος καὶ ἐκδίκηση ἐναντίον του εἶναι ἀνώφελα. Ὡστόσο ἐκτιμᾷ ὅτι ἡ ἀνάμειξη τῶν ξένων ὑπὲρ τοῦ μονάρχου, καὶ ἰδιαιτέρα τῆς Ἀγγλίας, δυσχεραίνει τὴ θέση τοῦ Λουδοβίκου, ἐπειδὴ εἶναι εὐνόητο ὅτι διαμορφώνεται ἓνα ἰσχυρὸ πολιτικὸ ρεῦμα τὸ ὁποῖο θέλει νὰ ἀποδείξει, μέσω ἀκριβῶς τῆς καταδίκης τοῦ βασιλιά, ὅτι περιφρονεῖ τὴν Ἀγγλία καὶ δὲν ἀποδίδει καμιά σημασία στὴν ἰσχὺ καὶ τὶς ἀπειλές της. Ἐξάλλου, σὲ ἄλλη κρίση του γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, ἔχει τὴ γνώμη ὅτι ἡ ἐξουσιαστικὴ ὁμάδα τῆς Ἀγγλίας μᾶλλον ἐπιθυμεῖ τὴν καταδίκη, προκειμένου νὰ ἐξεγείρει περισσότερο τὴν ἀγγλικὴ κοινὴ γνώμη ἐναντίον τῶν Γάλλων, ἀλλὰ καὶ προκειμένου νὰ ἀσκεῖ μεγαλύτερη ἐπιρροὴ στὰ γαλλικὰ πράγματα μέσω τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Λουδοβίκου (*μουσιοῦ*), ποὺ πρόκειται νὰ διαδεχθεῖ τὸν Λουδοβίκο μετὰ τὴν ἐξουδετέρωσή του.

Σχετικά με την αύλη τῆς Ἰσπανίας, ἐξάλλου, ἡ ἐκτίμηση τοῦ Σταμάτη εἶναι ὅτι αὐτὴ ἀναμένει τὴν ἐξέλιξη τῆς δίκης τοῦ Λουδοβίκου προκειμένου νὰ ἀποφασίσει γιὰ τὴ στάση τῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ρωσσία, μετὴν Αἰκατερίνη Β', εἶχε ἐνδιαφερθεῖ γιὰ τὴν τύχη τοῦ γάλλου μονάρχου καὶ εἶχε προσφερθεῖ νὰ μεσολαβήσῃ γιὰ τὴ σωτηρία του.

Ὅμως τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀποτελεῖ καὶ βασικὸ πρόβλημα τῆς ἐσωτερικῆς σκηνῆς, καθὼς ἡ καταδίκη τοῦ Λουδοβίκου ἔχει πλέον ἀποφασιστεῖ ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ Σύνοδο. Στὴν πόλη Ρουὲν ἀναφέρονται ἐπεισόδια ἀπὸ ἀριστοκράτες φιλοβασιλικούς· ὅμως ὁ Σταμάτης ἀναφέρει ὅτι δύο χιλιάδες πατριῶτες κατόρθωσαν νὰ «βάλουν γνώση» σὲ δεκαεπτὰ χιλιάδες «εὐγενεῖς καὶ παπάδες». Ὡστόσο οἱ ἀποφάσεις λαμβάνονται στὸ Παρίσι. Ἐκεῖ λοιπὸν δικάστηκε καὶ καταδικάστηκε ὁ Λουδοβίκος. Ἐπὶ μίᾳ ἐβδομάδα οἱ δικαστὲς ἐξέταζαν ἂν ὁ πρῶην βασιλιάς ἦταν ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας, καὶ ἀποφάσισαν καταφατικά. Ἐπειτα ψήφισαν γιὰ τὴν ποινὴ, καὶ ἀποφάσισαν τὴ θάνατικὴ καταδίκη μετὰ πλειοψηφία 366 ὑπὲρ ἔναντι 319, ποὺ ἤθελαν τὴν εἰρική. Ἔτσι καταδικάστηκε ὁ Καπέτος, καὶ ἡ εἶδηση διαδόθηκε ἀστραπιαίως σὲ ὅλο τὸν κόσμον. Ἡ πρώτη ἀντίδραση προῆλθε ἀπὸ τὸν πρέσβη τῆς Ἰσπανίας, ὁ ὁποῖος ἐπέδωσε ἐπιστολὴ κατὰ τὴ στιγμὴ τῆς καταδίκης ποὺ δὲν διαβάστηκε στὴ Σύνοδο, καὶ ὁ Σταμάτης φοβᾶται τὰ χειρότερα, δηλαδὴ κήρυξη πολέμου καὶ ἐκ μέρους τῆς Ἰσπανίας. Τὸ γράμμα αὐτὸ τελικὰ δημοσιεύτηκε στὶς ἐφημερίδες, καὶ δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ διπλωματικὸς ἐλιγμὸς τῆς ἰσπανικῆς αὐλῆς ὥστε νὰ ὑπάρξει εἰρήνη μετὰ ἀντάλλαγμα τῆ σωτηρία τοῦ Λουδοβίκου.

Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ εἶναι σωστὴ ἡ κρίση τοῦ Σταμάτη. Οἱ ἐξῶθεν παρεμβάσεις φέρνουν τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα, καθὼς ἡ νεαρὴ Γαλλικὴ Δημοκρατία θέλει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν δέχεται συμβιβασμούς καὶ κηδεμονίες· ἀκόμη περισσότερο ὅτι δὲν πτοεῖται ἀπὸ τοὺς «ξένους φοβερισμούς» καὶ εἶναι ἀποφασισμένη νὰ προχωρήσῃ σὲ ὅ,τι αὐτὴ θεωρεῖ ὅτι ἐνδυναμώνει τὴ θέση τῆς. Καὶ ἰδοὺ τὸ ἀποτέλεσμα: εἰκοσιπέντε χιλιάδες στρατιῶτες συγκεντρώνονται στὸ χωρὸ ὅπου πρόκειται νὰ γίνῃ ἡ δημόσια ἐκτέλεση τοῦ Καπέτου καὶ διαδηλώνουν ὅτι θὰ δώσουν καὶ τὴ ζωὴ τους «διὰ τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος», θὰ σκοτώσουν ὅποιον ὑποστηρίζει τὴν τυραννία, καὶ φυτεύουν τὸ δέντρο τῆς ἐλευθερίας (μὴ δρῦ) στὸ σημεῖο ὅπου πρόκειται νὰ πέσει τὸ κεφάλι τοῦ Λουδοβίκου.

Ἡ καταδίκη τοῦ Λουδοβίκου ἀποφασίστηκε. Αὐτοὶ ποὺ ὑποστήριζαν τὴν ἀναβολὴ τῆς ἐκτέλεσης παραμερίστηκαν. Τὴν ἐπαύριο ὁ πρῶην βασιλιάς πρόκειται νὰ ἀνέβῃ τὸ ἱκρίωμα στὴν πλατεία Καρουζέλ. Καὶ τὰ λόγια τοῦ Σταμάτη: «Ἴδου λοιπὸν τὸ τέλος αὐτῆς τῆς τραγωδίας. Ποῖα τὰ ἀποβησόμενα; Ὁ Κύριος οἶδε».

Ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης, ὅπως ὁμολογεῖ, παρακολούθησε τὴν ἐκτέλεση τοῦ Λουδοβίκου καὶ ἀναφέρει στὸν Παναγιώτη Κοδρικᾶ ὅτι

ὁ βασιλιάς ἀπέθανε μετὰ τὴν ἀνδρείαν ὅπου ἡ πίστις ἐμπνέει εἰς ἕνα ἄνθρωπον ὅπου νομίζει τὸν ἑαυτὸν τοῦ μάρτυρα καὶ ἄγιον». Ἡ ἐκτίμησή του γιὰ ἕνα γράμμα πού ἄφησε ὁ Λουδοβίκος εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ «γλώσσα τοῦ ὀγδόου αἰῶνος», δηλαδή γιὰ ἰδέες μεσαιωνικῆς καὶ ξεπερασμένης. Ἡ προσπάθεια τοῦ Λουδοβίκου νὰ ἐκφωνήσῃ ἕνα λόγο ἐπὶ τοῦ ἱκριώματος ἔσβησαν μέσα στοὺς ἤχους τῶν τυμπάνων καὶ τὶς ζητωκραυγὰς τῶν ἑκατὸ χιλιάδων συγκεντρωθέντων ὑπὲρ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς δημοκρατίας.

Ἔτσι κατέληξε ὁ Λουδοβίκος ΙΣ' καὶ ἔτσι ἄνοιξε ὁ ἄσχος τοῦ Αἰόλου γιὰ τὶς τύχες τῆς νεαρῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας. Τὴ γνώμη τοῦ Κωνσταντίνου Σταμάτη γιὰ τὸ τρομακτικὸ αὐτὸ γεγονός τὴν ἐπισημάναμε: φόβοι γιὰ τὶς ἐπικείμενες ἀντιδράσεις... Ἀλλὰ ὁ Παναγιώτης Κοδρικᾶς ποῖα γνώμη εἶχε γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ Γάλλου βασιλιᾶ; Βέβαια δὲν ἔχουμε τίς πρῶτότυπες ἀπαντήσεις στὰ γράμματα τοῦ Σταμάτη· διαθέτουμε ὅμως ἕνα σχόλιο τοῦ τελευταίου σὲ γραφόμενα τοῦ Κοδρικᾶ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο διαφαίνεται ἀσφαλῶς ἡ γνώμη του: ὁ Κοδρικᾶς πρεσβεύει ὅτι οἱ Γάλλοι εἶναι «μικροπρεπεῖς», καθὼς ἀφήνουν τὰ σπουδαῖα ζητήματα καὶ καταπιάνονται μετὰ ἕνα ὑποκείμενον ἀνωφελές». Ὁ Σταμάτης ἔτσι βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκθέσῃ τὸ πόσο βαρῦτάτα ἔχει ἐπηρεαστεῖ ἀπὸ τὶς ἀρχὰς τῆς Ἐπανάστασης, καθὼς— ἐνῶ εἶναι τῆς ἴδιας γνώμης μετὰ τὸν Κοδρικᾶ, ὅπως ἄλλωστε τὸ ἔχουμε κιόλας ἐπισημάνει — προβαίνει σὲ ἕνα μάθημα δημοκρατικῆς ἀντίληψης: ἡ καταδίκη τοῦ Λουδοβίκου δὲν εἶναι ἐκδίκηση ἀλλὰ ἀπόδοση δικαιοσύνης· ἀφοῦ ὁ Λουδοβίκος κρίθηκε ἔνοχος, ἔπρεπε νὰ ἐκτελεστεῖ ἡ ποινὴ, ἄλλως ἡ ἀρχὴ περὶ ἰσότητος («δὲν ἤθελεν εἶσθαι παρὰ μίαν γελοῖα χίμαιρα, οἱ νόμοι καὶ τὰ δίκαια τῶν ἐθνῶν τὸ παίγνιον τῶν φαντασιῶν τῶν ἐστεμμένων ληστῶν»). Συγχρόνως μάλιστα ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκθειάσῃ μετὰ κάθε τρόπο τὸ ἔθνος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο, παρὰ τὶς πιέσεις πού δέχτηκε ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν γιὰ τὸ πρόσωπο ἐκεῖνο («ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ὅλη ἡ Εὐρώπη διηγέρθη ἐκ τῶν θεμελίων»), τόλμησε νὰ ἐκτελέσῃ τὶς ἐπιταγὰς τοῦ ἐπαναστατημένου λαοῦ: νὰ ἀπαλλάξῃ τὴ Γαλλίαν ἀπὸ ἕνα φάντασμα, τὸ ὁποῖο ὅμως ἀντιπροσώπευε ἕναν κίνδυνον, καθὼς στὸ πρόσωπό του συγκέντρωνε τὶς ἐλπίδες τῶν ἐχθρῶν τῆς Δημοκρατίας.

β') Ἡ ἀντιπαλότητα μετὰ τὴν Ἀγγλίαν

Ὅπως ἔχει δεῖξῃ ἡ ἱστορικὴ προσέγγιση τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων, μετὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης τὸν κύριον πόλο ἀντίδρασης ἐναντίον τῆς ἐξέφραζε κυρίως ἡ Ἀγγλία. Αὐτὸ φυσικὰ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὶς ἀναφορὰς τοῦ Κωνσταντίνου Σταμάτη. Τὶς ἀγγλικῆς ἀντιδράσεις παρακολουθεῖ στενά, τὶς ἀγγλικῆς ἀντι-

δράσεις καταγράφει και κοινοποιεῖ στην αὐλή τοῦ ἡγεμόνα Μιχαήλ Σούτσου.

Εἶδαμε ὅτι στην πρώτη κιόλας ἐπιστολὴ ἀναφέρεται στίς ἐνέργειες τῆς ἀγγλικῆς αὐλῆς καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν τὴ σωτηρία τοῦ Λουδοβίκου, ἀλλὰ καὶ στὰ ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα ποὺ προκαλοῦν οἱ ἐνέργειες αὐτές, καθὼς καὶ οἱ Γάλλοι τοὺς "Αγγλους αἰσθάνονται ὡς τὸν κύριο ἀντίπαλο, σ' αὐτούς θέλουν νὰ ἐναντιωθοῦν. "Ὅμως τὰ πράγματα ἔχουν ὀξυνθεῖ καὶ σὲ ἄλλο ἐπίπεδο: ὁ πρέσβης τῆς Γαλλίας στὸ Λονδίνο Σοβελὲν προσπαθεῖ χωρὶς ἐπιτυχία νὰ πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸ ἄνδρα λόρδο Γκράνβιλλ ἂν περιλαμβάνονται καὶ οἱ Γάλλοι σὲ ἀγγλικὸ νομοσχέδιο, τὸ ὁποῖο προφανῶς ἔθιγε τὰ ἐμπορικὰ τους συμφέροντα. Σὲ περίπτωση καταφατικῆς ἀπάντησης, οἱ Γάλλοι ἐπρόκειτο νὰ καταργεῖλουν τὴν ἐμπορικὴ σύμβαση τοῦ 1786, ποὺ ἴσχυε ἀκόμη μεταξὺ τῶν δύο ἐθνῶν. Πάντως ἡ γενικὴ ἐκτίμησή τοῦ Σταμάτη εἶναι ὅτι οἱ Γάλλοι ἐπιθυμοῦν τὸν πόλεμο, ὁ ὁποῖος φυσικὰ θὰ ἐξελιχθεῖ κυρίως σὲ ναυτικὸ πόλεμο ἀνάμεσα στὰ δύο κράτη.

Τελικὰ, σὲ ἄλλη ἀναφορὰ του, ὁ Σταμάτης θὰ μᾶς πληροφορήσει ὅτι ἀγγλικὸς νόμος προέβλεπε τὸν ἀφοπλισμὸ ὅλων τῶν ξένων ὑπηκόων, μὲ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ, κατὰ τὸν Σταμάτη, τὸν ἀφοπλισμὸ τῶν "Αγγλων ἐκείνων ποὺ ἐπιζητοῦν τὴν ἀναμόρφωση τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς σκηνῆς. "Ἔτσι, κατὰ τὶς ἀγορεύσεις στὸ ἀγγλικὸ Κοινοβούλιο, ἔγινε σφοδρὴ ἐπίθεση καὶ κατὰ τῶν Γάλλων ὅτι τάχα ὑποκινοῦν συνωμοσίες κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Τὰ πράγματα λοιπὸν ἔχουν ἐκτραχυνθεῖ καὶ ἀναμένεται ἡ γαλλικὴ ἀπάντηση στίς ἀντιδράσεις αὐτές, ἐνῶ γίνονται καὶ κάποιες ὑποθέσεις γιὰ τὶς πιθανὲς κινήσεις τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου στὴ Βόρειο Θάλασσα καὶ τὴ Μεσόγειο. "Ἄλλωστε οἱ ἐτοιμασίες τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου εἶναι πασιφανεῖς: δάνεια συνάπτονται ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ κυβέρνησις ὑπὲρ τοῦ στόλου· οἱ ἔμποροι φοβοῦνται γιὰ τὰ χειρότερα...

Τὰ πράγματα συνεχῶς ἐπιδεινώνονται μεταξὺ Γαλλίας-Ἀγγλίας· ὁ Σταμάτης ἔχει τὴ δυνατότητα καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκτιμῆσει ὅτι καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Οὐίλιαμ Πιτ κινεῖται πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, μολονότι φοβᾶται τὶς ἐσωτερικὲς ἀντιδράσεις Σκωτσέζων καὶ Ἰρλανδῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων, κατὰ τὴν ἐκτίμησή πάντα τοῦ "Ἑλληνα πράκτορα, ὑπάρχει μεγάλος ἀριθμὸς φιλελεύθερων πολιτῶν. Ἐξάλλου πιστεύει ὅτι ὅλες αὐτές οἱ ἀντιξοότητες ἐνώπιον τῶν ὁποίων βρίσκεται ἡ νεαρὴ Γαλλικὴ Δημοκρατία, τελικὰ τὴν ἐνδυναμώνουν καὶ θὰ τῆς δώσουν τὴ δυνατότητα νὰ κυριαρχήσει στὴν Εὐρώπῃ· γιὰ νὰ ἐνισχύσει μάλιστα τὸ ἐπιχειρήμα του καταφεύγει στὸ παράδειγμα τῆς Ρώμης, τὸ ὁποῖο τοῦ φαίνεται ἀνάλογο πρὸς τὸ γαλλικὸ τῶν ἡμερῶν του.

Μὲ βίαση λοιπὸν τὰ στοιχεῖα αὐτά, καὶ παρὰ τὴν πολεμόχαρη διάθεση τῶν "Αγγλων ἀλλὰ καὶ τῶν Γάλλων, καθὼς καὶ τὶς ἐκατέρωθεν

πολεμικῆς ἑτοιμασίας, ὁ Σταμάτης πληροφορεῖται ὅτι παράλληλα κυοφορεῖται καὶ ἓνα εἰρηνευτικὸν σχέδιον στὸ ὁποῖο ἐμπλέκονται κυρίως ἡ Γαλλία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ἰσπανία. Σύμφωνα μετὰ τὸ σχέδιον αὐτό, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ἰσπανία πρόκειται νὰ ἀναγνωρίσουν τὴ Δημοκρατίαν τῆς Γαλλίας ὑπὸ τὶς ἐξῆς προϋποθέσεις:

α') Ἡ Γαλλία νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴ ναυσιπλοῖαν στὸν ποταμὸ Ἐσκό ὑπὲρ τῆς Ὀλλανδίας.

β') Νὰ ἀφήσει τοὺς Βουρβώνους ἐκτὸς παιγνιδιοῦ, παρέχοντάς τοὺς ὅμως ἰκανὴ ἀποζημίωσιν (ἀρμοδίαν ζωοτροφία).

γ') Νὰ μεταβάλει πρὸς τὸ ἐπιεικέστερον τὰ αὐστηρὰ μέτρα ἐναντίον τῶν γάλλων φυγάδων καὶ νὰ ἀποζημιώσει τοὺς ἐξόριστους ἱερωμένους.

δ') Νὰ ἐγκαταλείψει ἡ Γαλλία ὑπὲρ τῶν παλαιῶν ἡγεμόνων τὶς περιοχὰς τοῦ Βελγίου, τῆς Λιέγης, τῆς Μαγεντίας, τῆς Σαβοῖας καὶ τῆς Νίκαιας, ὅπου ὅμως θὰ πραγματοποιηθοῦν ταυτοχρόνως οἱ ἀπαραίτητες δημοκρατικῆς μεταρρυθμίσεις μετὰ ἐγγυήτρια τὴ Γαλλία.

ε') Ἡ Γαλλία νὰ διατηρήσῃ τὴν Ἀβινιόν, ἀφοῦ ὅμως ἀποζημιώσει τὸν πάπα.

στ') Νὰ καταβληθοῦν ἀποζημιώσεις στοὺς πρίγκιπες ποὺ εἶχαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοὺς ἐκτάσεις στὶς περιοχὰς τῆς Ἀλσατίας καὶ Λωρένης.

ζ') Ὅλες οἱ συμφωνίαι ποὺ ὑπῆρχαν μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων πρὸ τοῦ πολέμου θὰ παύσουν νὰ ἰσχύουν ἢ θὰ τροποποιηθοῦν.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ ὅροι τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία ὅμως παράλληλα ἐπιδιώκει νὰ φέρῃ σὲ τέτοιο σημεῖον τὴ Γαλλία, ὥστε αὐτὴ νὰ ἀρχίσῃ πρῶτη τὸν πόλεμον. Ἔτσι παρὰ τὶς «φιλειρηνικὰς» διαθέσεις τῆς, δημιουργεῖ συνεχῶς τριβὰς καὶ ἐστίαις ἐντασης, ὅπως εἶναι ἡ ἀποστολὴ πρακτόρων καὶ τὸ ἐμπάργκο στὰ πλοῖα ποὺ μετέφεραν σιτηρὰ ἀπὸ τὴν Ἰρλανδίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ἀκολουθοῦν εἰς τὴν συνέχειαν ὀρισμέναι ἐκτιμήσεις τοῦ Σταμάτη γιὰ τὴν κατάστασιν ποὺ ἐπικρατεῖ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν καὶ εἰς τὴν Σκωτίαν, καὶ ἡ ὁποία, σύμφωνα μετὰ τὰ γραφόμενά του, ἐγκυμονεῖ κινδύνους γιὰ τὴν Ἀγγλίαν. Πάντως βρῖσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκθέσῃ τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἓνας πόλεμος μετὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν θὰ ἀποβῆ ὑπὲρ τῆς δεύτης. Τοῦτο, κατὰ τὶς ἐκτιμήσεις του, ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ Γαλλία βρῖσκειτὰ εἰς καλῆτερον οἰκονομικὴν κατάστασιν ἀπὸ τὴν Βρετανίαν. Αὐτὸ ὅμως ποὺ ἐξασφαλίζει κυρίως τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Γάλλου εἶναι τὸ νέο πνεῦμα, καὶ τὸ σπουδαιότερον, ὅτι εἰς τὴν νῆαν κατάστασιν ποὺ ἔχει δημιουργηθεῖ εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ λαὸς ἔχει ἄμεση ἐμπλοκὴν — ἔχει δημιουργήσει συμφέροντα τὰ ὁποῖα οἱ γάλλοι πολῖται εἶναι ἑτοιμοὶ νὰ ὑπερασπιστοῦν μετὰ τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἰσως βρισκόμασθε μπροστὰ εἰς μιὰ πολὺ ὀξείαν κρίσιν τοῦ Σταμάτη γιὰ τὴν δύναμιν τῆς

Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ἡ ὁποία ἐγκραίνεται ἀκριβῶς στὸ γεγονός ὅτι οἱ στρατιῶτες ποὺ συνθέτουν τὴν τῶν γαλλικῶν στρατῶν ἔχουν, στὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τους, ἀγοράσει «ὕποστατικά παπάδων ἢ εὐγενῶν», δημιουργώντας πλέον ἄμεση συνάφεια ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ κατάσταση μὲ τὸ συμφέρον καὶ τὴν ἐπιβίωση τῶν οικογενειῶν τους.

Ἐν τῷ μεταξύ, σύμφωνα μὲ τὰ γραφόμενα τοῦ Σταμάτη, ἔφτασε κι ἓνα γράμμα ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, τὸ περιεχόμενο τοῦ ὁποίου καταφανῶς δείχνει ὅτι ὁ πόλεμος πλέον ἔχει καταστῆ ἀναπόφευκτος. Σύμφωνα λοιπὸν μ' αὐτό, ὁ λόρδος Γκράνβιλλ κατηγορεῖ τὴ Γαλλία ὅτι ἡ ἀπόφαση τῆς 17ης Νοεμβρίου 1792 τῆς Γαλλικῆς Ἐθνοσυνέλευσης ἐνσπείρει τὴν ταραχὴ καὶ τὴν ἀναρχία στὴν Εὐρώπη. Καὶ ἂν αὐτὴ ἡ κατηγορία σχετίζεται μὲ θεωρητικὲς καὶ ὑποθετικὲς αἰτίες, ὑπάρχει καὶ ἡ πρακτικὴ κατηγορία ἐναντίον τῆς Γαλλίας ὅτι κάνει χρῆση καὶ πάλι τοῦ ποταμοῦ Ἐσκό, πράγμα ποὺ ἀποτελεῖ παρασπονδία, ἐπειδὴ στρέφεται κατὰ τῶν συμμάχων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν Ὁλλανδῶν.

Στὶς διακοινώσεις αὐτὲς τῶν Ἀγγλων, ἡ γαλλικὴ ἐκτελεστικὴ Βουλὴ ἔδωσε ἄμεση ἀπάντηση: δέχεται νὰ συζητήσει γιὰ τὸ πρόβλημα μὲ τὴν ναυσίπλοια τοῦ ποταμοῦ Ἐσκό, δέχεται νὰ ἐγγυηθεῖ γιὰ τὴν αὐτονομία τοῦ Βελγίου, ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι ἡ Ἀγγλία θὰ σταματήσει τὶς πολεμικὲς προπαρασκευές, διαφορετικὰ ὁ πόλεμος εἶναι ἀφευκτος, καὶ τὸ δίκαιο βέβαια βρίσκεται μὲ τὸ μέρος τῆς Γαλλίας.

Αἰτιάσεις λοιπὸν ἐκατέρωθεν, οἱ ὁποῖες ἀνακαλοῦν τὰ προεόρτια ἀναπόφευκτου πολέμου, ὅπως συμβαίνει σὲ ὅλες τὶς ἀνάλογες περιπτώσεις. Ἦδη παρουσιάστηκαν τὰ πρῶτα σημεῖα μὲ τὶς κινήσεις μονάδων τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου στὴ Μάγχη, ἐπιθετικὲς προσεγγίσεις ἀγγλικῶν πλοίων σὲ γαλλικὰ λιμάνια καὶ βολὲς τηλεβόλων ἐναντίον τῶν πλοίων αὐτῶν. Φυσικὰ καὶ τὰ δύο μέρη ἐπικαλοῦνται τὸ δίκαιο τῶν αἰτημάτων τους καὶ τὸ ἄδικο τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀντιδίκου. Καὶ αὐτὸ φαίνεται ἄριστα ἀπὸ τὴν ἀγόρευση ἐνὸς μέλους τῆς Γαλλικῆς Ἐθνοσυνέλευσης — τοῦ Μπρισὸ — ποὺ τάσσεται ἀνοικτὰ ὑπὲρ τοῦ πολέμου, καθὼς ἀποφαίνεται ὅτι ἡ Γαλλία δὲν ἔχει τίποτα νὰ χάσει ἐνῶ ὁ ἀντίπαλος διακινδυνεύει τὰ πάντα, καὶ κυρίως ἐνδέχεται νὰ χάσει τὴν Ἐταιρεία τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, τὸ ἀποικιακὸ κράτος τῆς Ἀσίας καὶ τοὺς συμμάχους στὴν Εὐρώπη. Ἀντιθέτως, ἡ Γαλλία θὰ ἀποτινάξει τὸ βᾶρος μιᾶς συνθήκης ποὺ τῆς καταστρέφει κάθε ἐμπορικὸ σχέδιον καὶ καταλήγοντας ὁ ἴδιος ὁμιλητῆς πρότεινε νὰ ἀπαιτήσουν ἀπὸ τὴν Ἀγγλία τὴν ἀκύρωση τῶν διαταγμάτων ἐναντίον τῆς Γαλλίας καὶ τὴν ἀκύρωση τοῦ ἐμπάργκο μεταφορᾶς σιτηρῶν πρὸς αὐτήν.

Ὅπως ἔχουμε ἤδη διαπιστώσει, τὸ βᾶρος τῆς ἐπικείμενης ἀγγλογαλλικῆς σύγκρουσης εἶναι τέτοιου μεγέθους, ὥστε ἡ σοβαρότητα, ἡ ἀβεβαιότητα γιὰ τὴ νίκη τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης χώρας νὰ δεσπόζει καὶ νὰ δίνει λαβὴ γιὰ συζητήσεις ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἀντιπάλου. Μὲ-

σα στο πλέγμα αυτό με τις αντικρουόμενες εκτιμήσεις, οι οποίες ως ένα σημείο προσδιορίζονται και από τις ιδεολογικές τοποθετήσεις των προσώπων που τάσσονται με τη μια ή με την άλλη δύναμη, εντάσσεται και η απάντηση του Σταμάτη σε γράμμα του Κοδρικᾶ, ο οποίος φαίνεται ότι δεν συµμερίζεται τις αίσιόδοξες υπέρ τῆς Γαλλίας εκτιμήσεις του Σταμάτη.

Ἡ απάντηση του Σταμάτη στο σημεῖο αυτό θέτει ἀκριβῶς τὴν ἄλλη διάσταση τῶν συγκρούσεων, ἡ οποία δίνει τὴ δυνατότητα σὲ ἀνθρώπου πὸν μάχονται ὡς «μάρτυρες», δηλαδὴ ἔχοντας ἕναν βαθύτερο σκοπὸ ὑπὲρ τοῦ ὁποίου δὲν διστάζουν νὰ δώσουν καὶ τὴ ζωὴ τους, νὰ ὑπερβοῦν τὴν ἀδυναμία τους, πὸν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν πραγματικῶν στοιχείων, ὅπως γίνεται ἀπὸ τοὺς ἔξωθεν ἀναλυτές. Καὶ τέτοια φαίνεται ὅτι ἦταν ἡ ἐκτίμηση τοῦ Κοδρικᾶ γιὰ τὸν ἐπικείμενο πόλεμο· ἀλλὰ συναφεῖς ἦταν καὶ γιὰ τὶς ἐσωτερικὲς συγκρούσεις τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, γιὰ τὶς ὁποῖες ὅμως διαφεύστηκε. Αὐτὸ ἀκριβῶς τοῦ θυμίζει τῶρα ἀντὶ ἄλλης ἀπάντησης ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης, καὶ τοῦ ἐπισημαίνει ὅτι κινδυνεύει νὰ πέσει καὶ πάλι ἔξω.

Πέραν τούτων ὅμως, ὁ Σταμάτης βρῖσκει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπανελέθει στὸ ζήτημα τῶν ἀριθμῶν πὸν προσδιορίζουν τὴν οἰκονομία τῶν δύο χωρῶν, ἐπειδὴ βέβαια γνωρίζει καλὰ ὅτι ὁ πόλεμος κρίνεται κυρίως ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ ἀντοχὴ τῶν ἐμπλεκομένων. Ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν ἀντιπάλων δίνεται μὲ ἀρκετὰ ἀναλυτικὸ τρόπο στὸ γράμμα τοῦ τῆς 18ης Ἰανουαρίου πρὸς τὸν Παναγιώτη Κοδρικᾶ: «Ἄσπρα, καράβια, ἄνθρωποι, ἰδοὺ τὸ τριπλοῦν νεῦρον τοῦ πολέμου» καὶ σ' αὐτὸ τὸ τρίπτυχο τῶν μέσων καὶ τῶν ἀνθρώπων ὁ Σταμάτης καταθέτει τὶς ἐκτιμήσεις του, συναριθμώντας σ' αὐτὲς τοὺς φόρους, τὴ δανειστικὴ ἱκανότητα, τὴν ἀποδυνάμωση τῆς Ἀγγλίας λόγω τοῦ πολέμου τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἀμερικῆς, τὶς ἐσωτερικὲς δυσαρέσκειες Ἰρλανδῶν καὶ Σκώτων κατὰ τῶν Ἀγγλων, καὶ βέβαια τὴ φωνὴ τῆς ἐλευθερίας πὸν καλεῖ στὸν ἀγῶνα τοὺς Γάλλους στρατιῶτες.

Ἐφεξῆς οἱ πληροφορίες πὸν δίνονται ἀπὸ τὸν Σταμάτη γιὰ τὴ στάση τῆς Ἀγγλίας κινοῦνται μέσα στὸ πνεῦμα τῶν προετοιμασιῶν γιὰ τὸν ἐπερχόμενο πόλεμο, καὶ οἱ ὁποῖες φυσικὰ διανθίζονται καὶ ἀπὸ τὶς προτάσεις εἰρήνης, οἱ ὁποῖες ὅμως βρῖσκονται ἀκριβῶς μέσα στὴ λογικὴ τῆς ἀναπόφευκτης σύγκρουσης. Ἔτσι οἱ Ἀγγλοὶ ἐτοιμάζουν πυρετωδῶς τὰ πλοῖα τους, συνομιλοῦν μὲ τὴν Αὐστρία, τὴν Ἰσπανία, τὴ Σαρδηνία, διακηρύσσουν ὅτι ἂν ἡ Γαλλία ἐγκαταλείψει τὰ μέρη πὸν κατέλαβε θὰ μείνουν ἔξω ἀπὸ τὴ σύγκρουση, ἐνῶ δείχνουν ὅτι τοὺς ἐνοχλεῖ πολὺ τὸ νέο πνεῦμα τῆς Ἐπανάστασης πὸν τὰ γαλλικὰ στρατεύματα φέρνουν μαζί τους καὶ τὸ ὅποιο διαδίδεται γρήγορα καὶ στοὺς ἄλλους λαούς.

Μέσα στὶς ἴδιες παραμέτρους πὸν ἔχουμε ἐπισημάνει, φτάνει ἡ δραματικὴ εἶδηση ὅτι εἰδοποιήθηκε ὁ πρέσβης τῆς Γαλλίας στὸ Λον-

δίνο να ἐγκαταλείψει τὴν ἀγγλικὴ πρωτεύουσα, σημεῖο ἔσχατης κλιμάκωσης τοῦ πολεμικοῦ κλίματος, ἐνῶ παράλληλα οἱ διαπραγματεύσεις, ὅπως ἐκτιμᾷ ὁ Σταμάτης, δὲν διακόπτονται, καὶ ἡ πλεόν χαρακτηριστικὴ κίνηση πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση εἶναι ἡ εἶδηση τῆς ἀναχώρησης τοῦ Μαρά γιὰ τὸ Λονδίνο.

Στὸ σημεῖο αὐτό, καὶ ἐν μέσω τῆς γενικῆς ἀμφιβολίας καὶ καχυποψίας ποὺ ἔχει ὀξύνει τὴν κατάσταση, ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης βρίσκει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιτεθεῖ συνολικὰ ἐναντίον τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποία θεωρεῖ ὡς τὸν κύριο αἴτιο τῆς κακῆς κατάστασης τῶν εὐρωπαϊκῶν ὑποθέσεων, μολοντί αὐτὴ καλύπτεται πίσω ἀπὸ μιὰ ἐπίπλαστη οὐδετερότητα. Σύμφωνα μὲ τὴ λογικὴ τοῦ Σταμάτη, ἡ Ἄγγλια εἶναι τὸ ἔθνος ποὺ ἀνέκαθεν μισοῦσε καὶ μισεῖ τὴ γαλλικὴ εὐημερία ἐξαιτίας ἐνὸς «προπατορικοῦ μίσους» ποὺ τρέφει κατὰ τῆς Γαλλίας· βεβαίως ὑπάρχουν καὶ μεταξὺ τῶν Ἄγγλων φωτισμένοι ἄνθρωποι ποὺ χαίρονται γιὰ τὶς ἐπιτυχίες τῶν Γάλλων, ἀλλὰ πάντως ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ πάντοτε κινήθηκε καὶ κινεῖται ὑποὺλα καὶ μακιαβελικά. Στὸ σχῆμα αὐτὸ ὁ Σταμάτης βλέπει ὅτι ἡ Ἄγγλια δὲν ἔκανε τίποτα γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὴν ἐπεκτατικὴ πολιτικὴ τῆς Ρωσσίας, ἡ ὁποία ἔφτασε μέχρι τὸ διαμελισμὸ τῆς Πολωνίας· δὲν ἔκανε τίποτα γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὴν συμμαχίαν Αὐστρίας-Πρωσίας, ἡ ὁποία στρέφεται σαφέστατα κατὰ τῆς Γαλλίας· αὐτὴ ὑποκινεῖ τοὺς πρίγκιπες τῆς Γερμανίας ἐναντίον τῆς Γαλλίας. Συμπερασματικὰ, κατὰ τὸν Σταμάτη, ἡ Ἄγγλια εἶναι ἡ «ψυχὴ τῆς συνωμοσίας» καὶ ἔχει ὡς μόνον σκοπὸ νὰ ἀδιεγείρῃ ἐχθροὺς κατὰ τῆς Φράντζας, καὶ νὰ τὴν ἐμποδίσει νὰ ἐκλέξῃ μιαν πολιτείαν ἐλεύθερον».

Ὡστόσο ὁ Σταμάτης εἶναι ἀρκετὰ διορατικὸς ὥστε νὰ ἐντοπίσει καὶ τὶς εὐθύνες τῆς Γαλλίας, δηλαδὴ τὶς ἄστοχες πράξεις ποὺ ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία στὴν Ἄγγλια νὰ ἐκδηλώσει τὸ ἀντιγαλλικὸ μῆνος της. Βέβαια, ὀφείλονται ὅλα στὰ ἀναπόφευκτα λάθη ποὺ προέρχονται ἀπὸ κοσμοϊστορικὸ γεγονός τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ἀλλὰ πάντως εἶναι λάθος ἡ δημαγωγικὴ πολιτικὴ ὀρισμένων ἐφημερίδων τῆς Γαλλίας καὶ ἡ κατὰ μέτρον ἐπίθεσή τους κατὰ τῆς βασιλείας, ἡ περιφρονητικὴ ἀπόρριψη ὀρισμένων ἀγγλικῶν αἰτημάτων ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἐθνοσυνέλευση, τὸ πρόβλημα τῆς ναυσιπλοΐας στὸν ποταμὸ Ἐσκό.

Μέσα στὸ φορτισμένο αὐτὸ κλίμα θὰ ἐνταχθοῦν καὶ οἱ τελευταῖες πληροφορίες γιὰ τὴν κατάσταση τῶν ἀγγλογαλλικῶν σχέσεων ποὺ παρέχονται στὰ δύο τελευταῖα γράμματα αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως: ὁ λόρδος Ἀμχερστ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων, πολεμικὰ πλοῖα ἐξοπλίζονται συνεχῶς, ὁ πρέσβης τῆς Γαλλίας στὸ Λονδίνο Σοβελὲν ἐγκατέλειψε τὴ χώρα καὶ ἤδη βρίσκεται στὸ Παρίσι· βέβαια στὴν ἀποπομπῇ τοῦ Σοβελὲν— ὁ ὁποῖος μάλιστα, κατὰ διαταγὴν τῆς Γαλλικῆς Ἐθνοσυνέλευσης, ἐγκατέλειψε τὴ χώρα χωρὶς νὰ ἀποδώσει τὶς πρέπουσες ἐθιμοτυπικὰς τιμὰς— ἀφορμὴ ἔδωσε ἡ ἐκτέλεση

τοῦ Λουδοβίκου. Καὶ φυσικὰ ὁ πόλεμος πλέον ἔχει οὐσιαστικὰ ἀρχίσει. Ἡ ἐπίσημη ἔναρξίς του δίδεται ἀπὸ τὸν Brissot στὴ Γαλλικὴ Ἐθνοσυνέλευση τὴν 1η Φεβρουαρίου 1793.

Ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου ἐπίσημα αἰτιολογεῖται ἀπὸ τὴ γαλλικὴ πλευρὰ μὲ τις παρακάτω αἰτιάσεις κατὰ τῆς Ἀγγλίας: α') ἀπὸ τὴν 10η Αὐγούστου 1792, ποὺ ἡ Ἀγγλία ἔδωσε τὴν ἐντολὴν στὸν πρέσβη της νὰ ἐγκαταλείψει τὸ Παρίσι, δὲν ἔπαψε νὰ ἀπεργάζεται δεινὰ ἐναντίον τῆς Γαλλίας· β') ἡ περιφρόνησις τοῦ Γάλλου πρέσβη στὸ Λονδίνο ἐκ μέρους τῶν ἀγγλικῶν ἀρχῶν· γ') ἡ μὴ ἀναγνώρισις τῆς Ἐθνικῆς Συνέλευσης· δ') ἡ παρεμπόδισις τῆς μεταφορᾶς σιτηρῶν στὴ Γαλλία, πράγμα ποὺ ἀντέβαινε τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης τοῦ 1786· ε') ἡ ὑποδοχὴ καὶ ἡ παροχὴ ἀσύλου σὲ πολλοὺς Γάλλους εὐγενεῖς, ἀντιπάλους τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, καὶ ἡ καταδίωξις ὅσων διακατέχονταν ἀπὸ φιλελεύθερας ἰδέας· στ') οἱ μεγάλες πολεμικῆς προετοιμασίαις, ποὺ στρέφονταν βέβαια κατὰ τῆς Γαλλίας· ζ') ἡ ἀποστολὴ στρατευμάτων στὴν Ὀλλανδία, ἐνέργεια σαφέστατα ἀντιγαλλικῆ· η') ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἄρχισε ἡ δίκη τοῦ Λουδοβίκου, δὲν ἔπαψε ἡ Ἀγγλία νὰ ὀργανώνει ἀντιγαλλικοὺς συνασπισμοὺς μὲ τὴν Αὐστρία, τὴν Ὀλλανδία καὶ τὴν Πρωσία.

Ἐξαιτίας ὅλων αὐτῶν λοιπὸν κηρύσσεται ὁ πόλεμος, καὶ διατάσσονται οἱ ἐπικεφαλεῖς τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, καὶ κυρίως τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας, νὰ λάβουν ὅλα τὰ ἀπαραίτητα μέτρα γιὰ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ ἔθνους.

γ') Οἱ ἄλλες εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις

Ὅπως ἔχουμε ἀναφέρει, ἡ βασικὴ κατεύθυνσις τῆς ἐνημέρωσης ποὺ πραγματοποιεῖ ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης μέσω τῶν ἐπιστολῶν, εἶναι στραμμένη πρὸς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν, καθὼς γνωρίζει πολὺ καλά ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀποτελεῖ τὸν βασικὸ ἀντίπαλον τῆς νεαρῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας. Ὡστόσο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραβλέψῃ βέβαια καὶ τὶς κινήσεις τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, κατὰ τὸ μέτρο ποὺ αὐτὲς ἐμπλέκονται στὴ νέα γαλλικὴ πραγματικότητα. Ἐχουμε ἤδη ἐπισημάνει ὅτι στὴν παρούσα χρονικὴ στιγμὴ (ἀρχὴς τοῦ 1793) ὅπου ἐκτυλίσσεται ἡ δραστηριότης τοῦ Σταμάτη, ἡ Γαλλία ἔχει ἀναχαιτίσει τὴν πρωσικὴν προέλασιν στὸ Βαλμὺν καὶ ἔχει περάσει στὴν ἀντεπίθεσιν, καταλαμβάνοντας τὶς αὐστριακὰς Κάτω Χῶρας καὶ ὀρισμένους ἄλλους περιοχὰς (Ἀλσατία, Νίκαια, Φρανκφούρτη κ.ἄ.).

Ἔτσι, ἡ προσοχὴ τοῦ Σταμάτη γιὰ τὰ τεκταινόμενα στρέφεται φυσικὰ στὶς κινήσεις τῶν Πρώσων, τῶν Αὐστριακῶν καὶ τῶν Ἰσπανῶν, καθὼς διαβλέπει τὴν οὐσιαστικὴν σύμπραξιν ὅλων αὐτῶν ἐναντίον τῆς

Γαλλίας, ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τῆ διαφαινόμενη ἀπειλῆ τῆς ἔκρηξης ἀγγλογαλλικοῦ πολέμου.

Οἱ Πρῶσοι λοιπὸν βρίσκονται σὲ πολεμικὴ προπαρασκευή, ἀλλὰ οἱ γάλλοι ἐτοιμάζονται νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν μὲ ὑψηλὸ ἠθικὸ μετὰ τὴ νίκη στὸ Βαλμύ. Παράλληλα οἱ γάλλοι ἐτοιμάζονται νὰ ὀλοκληρώσουν τὴν κατάληψη τῶν Κάτω Χωρῶν, παρὰ τὶς ἀντιδράσεις τῆς Ἀγγλίας. Ἔτσι οἱ Ὀλλανδοί, ποὺ φοβοῦνται τὴν ἐπικείμενη ἐπίθεση, ἐνῶ ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ προετοιμάζονται, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔχουν ζητήσει τὴν παρέμβαση τῆς Ἀγγλίας· ὥστόσο οἱ πρῶτες ἀψιμαχίες ἔχουν ἀρχίσει γύρω ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Μάαστριχτ, ὅπου ἐπικεφαλῆς τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων εἶναι ὁ στρατηγὸς Ντιμουριέ. Ἐν τῷ μεταξύ καὶ ὁ γαλλικὸς στόλος ἔχει ἀποπλεύσει, χωρὶς νὰ εἶναι σαφὴς ὁ προορισμὸς καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ἀπόπλου του· πιθανολογεῖται ὅτι κατευθύνεται πρὸς τὴν Κορσικὴ καὶ τὴ Νεάπολη.

Πράγματι, στὸ γράμμα τῆς 8ης Ἰανουαρίου δίνεται ἡ περιγραφὴ ἐνὸς γεγονότος ποὺ ἔλαβε χώρα στὴ Νεάπολη καὶ τὸ ὅποιο ἀναφέρθηκε καὶ στὴν Ἐθνικὴ Συνέλευση, ἀλλὰ τὸ γνωρίζουμε καὶ ἀπὸ τὴν καταχώρησίν του στὴν *Εφημερίδα* τῶν Πούλιων τῆς Βιέννης. Σύμφωνα μὲ αὐτὲς τὶς περιγραφὲς λοιπὸν ἕνας γρεναδιέρος τοῦ γαλλικοῦ στόλου ἀποβιβάστηκε ἐν μέσω ζητωκραυγῶν ἀπὸ τοὺς πολίτες τῆς Νεάπολης καὶ κατευθύνθηκε στὸ ἀνάκτορο τοῦ βασιλιᾶ τῆς Νεάπολης, «προκειμένου νὰ ἀπαιτήσῃ» («ἐπανόρθωση») γιὰ τὴν ὕβρη ποὺ ἔγινε εἰς βάρος τοῦ Γάλλου πρέσβη στὴν Κωνσταντινούπολη Σεμονβίλ — κάτι ποὺ πραγματοποιεῖται μὲ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ πρέσβη στὴν Πόλη καθὼς καὶ μὲ τὴν ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας ἐκ μέρους τοῦ βασιλείου τῆς Νεάπολης.

Μέσα στὸ κλίμα τῶν γεγονότων αὐτῶν, καὶ ἐνόψει τῆς ἐπικείμενης γενικῆς σύγκρουσης, οἱ ἀντίπαλοι στὰ διάφορα μέτωπα προβαίνουν σὲ διάφορες τακτικὲς κινήσεις καὶ στρατιωτικὲς προετοιμασίες. Ἡ Γαλλία ἔχει ἐντείνει τὴ στρατιωτικὴ ἐτοιμότητά της καὶ προετοιμάζεται καὶ γιὰ ἀγώνα κατὰ θάλασσα, καθὼς ὁ κύριος ἀντίπαλος, ἡ Ἀγγλία, διαθέτει ἰσχυρότατη ναυτικὴ δύναμη. Προετοιμασίες παρατηροῦνται καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἰσπανίας, ἡ ὁποία ὡς τότε δὲν ἔδειχνε διατιθεμένη γιὰ πολεμικὲς ἀναμετρήσεις. Μέσα στὴν ἴδια γραμμὴ παρατηροῦνται καὶ κάποιες διαβουλεύσεις μεταξύ Ἰσπανίας καὶ Ρωσσίας προκειμένου νὰ συναφθεῖ μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν χωρῶν κάποια συνθήκη συνεργασίας. Ἡ πίεση ἐπὶ τῆς Ἰσπανίας ὥστε νὰ συμμετάσχει στὸν ἀντιγαλλικὸ συνασπισμὸ, σύμφωνα μὲ τὶς διαπιστώσεις τοῦ Σταματή, εἶναι μεγάλη καὶ προέρχεται κυρίως ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ πλευρὰ. Ἀπεσταλμένοι πηγαίνουν κι ἔρχονται ἀπὸ τὸ Λονδίνο στὴ Μαδρίτη, ἐνῶ παράλληλα καὶ ὁ παπικὸς ἀπεσταλμένος ἀσκεῖ τὴν ἐπιρροή του σὲ μιὰ ἀναποφάσιστη ἰσπανικὴ αὐλή, ἡ ὁποία, ὅπως ἀναφέρει καὶ πάλι ὁ Σταματής, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει καὶ μεγάλη ἐσω-

περική ἀντίδραση ἀπὸ τὸ ἀντιβασιλικὸ κίνημα. Ὅμως ὁ κίνδυνος νὰ βρεθεῖ καὶ ἡ Ἰσπανία στὸ πλευρὸ τῶν συνασπισμένων ἀντιγαλλικῶν δυνάμεων εἶναι ὑπαρκτός.

Μεγάλῃ ἐπίσης στρατιωτικῇ κινητικότητῃ παρουσιάζεται στὴν περιοχὴ τῶν Κάτω Χωρῶν, μὲ κινήσεις γαλλικῶν καὶ ὀλλανδικῶν στρατευμάτων στὶς διαφιλονικούμενες περιοχές. Ὡστόσο σχετικὰ μὲ τὴν περιοχὴ αὐτὴ, ἔχουν ἤδη ἐμφανιστεῖ τὰ πρῶτα σημάδια τῆς ἀντίθεσης μεταξὺ τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Ντιμουριέ καὶ τῆς Ἐθνικῆς Συνέλευσης, ποὺ ἀργότερα θὰ ὀδηγήσουν στὴν προσχώρησιν τοῦ στρατηγοῦ στὸ ἀντίπαλο στρατόπεδο! Στὴ θάλασσα ἐξάλλου πραγματοποιεῖται γαλλικὴ ἐπιχειρήσις ἐναντίον τῆς Κορσικῆς καὶ τῆς Σαρδηνίας, τὴν ὁποία τελικὰ κατὰφεραν νὰ καταλάβουν.

Τὸ ζήτημα τῶν Κάτω Χωρῶν ἐπανερχεταὶ συνεχῶς στὴ γραφίδα τοῦ Σταμάτη, καὶ ἰδίως στὴν ἐπιστολὴ τῆς 24ης Ἰανουαρίου 1793, ὅπου προβαίνει σὲ οὐσιώδεις παρατηρήσεις γιὰ τοὺς κατοίκους τῶν περιοχῶν αὐτῶν. Βρίσκει λοιπὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσει ὅτι ὑπάρχουν σημαντικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στοὺς Βέλγους καὶ τοὺς κατοίκους τῆς περιοχῆς τῆς Λιέγης. Οὐσιαστικὰ πρόκειται γιὰ διαφορετικοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι βέβαια παρουσιάζουν διαφορετικὸ βαθμὸ πολιτισμοῦ ἀλλὰ καὶ διαφορετικὲς πολιτικὲς συμπεριφορὲς. Ὑπάρχουν ἀνάμεσά τους καὶ οἱ δημοκρατικοί, ποὺ ἐπιθυμοῦν τὴν ἔνωσιν μὲ τὴ Γαλλία, ἀλλὰ καὶ οἱ «φανητακοί», ποὺ δὲν ἐπιθυμοῦν καμιά ἀλλαγὴ. Ὁ Σταμάτης ἐκτιμᾷ ὥστόσο ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ συγκροτηθεῖ ἕνας φιλογαλλικὸς βελγικὸς στρατός, καὶ ἐν καιρῷ τὸ Βέλγιο νὰ καταστεῖ μέρος τῆς γαλλικῆς ἐπικράτειας. Πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἔχουν ἀποσταλεῖ «ἀπόστολοι τῆς ἐλευθερίας» προκειμένου νὰ ἐξεγείρουν τὶς περιοχὲς αὐτές, ἀλλὰ καὶ περιοχὲς τῆς Ὀλλανδίας, καὶ νὰ ὑπάρξει ἔτσι ἐσωτερικὴ ὑπονόμηση τοῦ ἀντιδραστικοῦ καθεστῶτος. Ἡ διάθεσις πάντως ποὺ ἐπικρατεῖ γιὰ τὴν Ὀλλανδία εἶναι καθαρὰ ἐχθρική, καὶ ὑπάρχει ἡ φήμη ὅτι ἡ Γαλλία ἔχει ζητήσει ἀπὸ τὴν Ὀλλανδία νὰ τὴν ἀναγνωρίσει ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, διαφορετικὰ ἀπειλεῖ μὲ εἰσβολή. Ἀνάλογες βέβαια εἶναι καὶ οἱ ἐτοιμασίαι τῶν Ὀλλανδῶν, ποὺ ἐλπίζουν στὴ συνδρομὴ τῆς Ἀγγλίας καὶ τὴν καλοῦν νὰ ἀποστείλει ἐσπευσμένα στὴ χώρα τους μονάδες τοῦ στόλου της ποὺ βρίσκεται στὴ Μεσόγειο.

Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ στὴ θάλασσα ἐξάλλου, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Σταμάτης, προβλέπει νὰ μετατρέπονται τὰ γαλλικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα σὲ πειρατικὰ καὶ νὰ ἐπιτίθενται ἐναντίον τῶν ἐμπορικῶν πλοίων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας, γεγονός ποὺ προκαλεῖ ἐνθουσιασμὸ στὰ λιμάνια, καθὼς δημιουργεῖ τὴν αἴσθησιν ὅτι θὰ ὑπάρξουν περισσότερα κέρδη καὶ λείες.

Ἐφεξῆς οἱ πληροφορίες τοῦ Σταμάτη γιὰ τὰ διαδραματιζόμενα στὰ διάφορα εὐρωπαϊκὰ μέτωπα ἔχουν τὸ χαρακτῆρα τῶν ἀποσπασματικῶν εἰδήσεων ποὺ φτάνουν συνεχῶς καὶ ἀφοροῦν τὶς διαφορές

μετακινήσεις τῶν στρατιωτικῶν τμημάτων, ἰδιαιτέρα μάλιστα αὐτῶν ποῦ κινοῦνται στίς περιοχές τῶν Κάτω Χωρῶν. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ἐπίσης καί οἱ πληροφορίες ποῦ παρέχουν μιὰ γενική ἐκτίμηση τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς κάθε χώρας, καθὼς καί γιὰ τὴ δύναμη τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ὁ ὁποῖος θὰ κληθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει μιὰ γιγαντιαία ἔναντιον του ἐπιχείρηση· ἐξάλλου ὁ Σταμάτης δίνει ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες καί γιὰ τὴν πηγή τῶν εἰσοδημάτων τῆς Γαλλίας, ἡ ὁποία ὀφείλει νὰ διαθέσει τεράστια ποσὰ γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ καί τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν τῆς.

δ') Ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία

Ἡ περίοδος αὐτὴ εἶναι ἰδιαιτέρα κρίσιμη γιὰ τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Στὸ θρόνο βρίσκεται ὁ σουλτάνος Σελίμ Γ' (1789-1807), ὁ ἀάπιστος σουλτάνος», ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ σταματήσῃ τὴν πορεία πρὸς τὴν κατάρρευση. Ἡ Τουρκία τὸ 1792 μόλις εἶχε βγεῖ ἡττημένη ἀπὸ ἓναν καταστρεπτικὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Αὐστρίας καί τῆς Ρωσίας, κατὰ τὸν ὁποῖο ἀποδείχθηκε γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἔναντι τῶν ἐκσυγχρονισμένων μεθόδων ποῦ χρησιμοποιοῦσαν πλέον οἱ στρατοὶ τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Γι' αὐτὸ κύριον μέλημα τοῦ Σελίμ Γ' εἶναι ἡ ἀνανέωση μέσων καί μεθόδων καί ἡ εἰσαγωγή τῶν νέων τεχνικῶν ποῦ ἀκολουθοῦσαν οἱ ἀντίπαλοί του.

Ἔτσι λοιπόν, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν τελευταίων γεγονότων, ἀλλὰ καί τοῦ νέου πνεύματος ποῦ προσπαθεῖ νὰ εἰσαγάγῃ ὁ μεταρρυθμιστὴς σουλτάνος, ἡ Πόρτα δὲν εἶναι τὴ στιγμὴ αὐτὴ σὲ θέση νὰ ἀναμιχθεῖ ἐνεργὰ στὴν εὐρωπαϊκὴ σκηνή. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἀπασχολεῖ ἡ στάση τῆς τοὺς τότε ἄμεσα ἐμπλεκομένους καί κυρίως τὴ Γαλλία. Ἡ εἶδηση λοιπὸν ποῦ διαδίδεται, ὅτι ὁ γαλλικὸς στόλος πρόκειται νὰ πλεύσει πρὸς τὰ Δαρδανέλια γιὰ ἐκφοβισμό τῆς Τουρκίας, ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Σταμάτη ὡς ἀστεϊσμὸς, καί ἀνακοινῶναι στὸν Κοδρικᾶ ὅτι ἔτσι πρέπει νὰ τὴν ἐκλάβουν καί ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους, ὅταν τὴν ἀκούσουν ἢ τὴ διαβάσουν σὲ κάποιον φύλλο.

Ὅμως οἱ πληροφορίες καθὼς καί οἱ ἐνέργειες τοῦ Σταμάτη ποῦ ἔχουν σχέση μετὰ τὸ νέο πνεῦμα ποῦ προσπαθεῖ νὰ ἐμπεδώσει ὁ σουλτάνος Σελίμ Γ' στὸ στρατὸ, εἶναι ἀξιόλογες, καί συνάδουν πρὸς τὴ γενικὴ κατάστασιν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Σελίμ προσπαθεῖ νὰ ἐκσυγχρονίσῃ τὸ στρατὸ καί τὸ ναυτικὸ του. Ἀναζητεῖ τὰ μέσα στὴν Εὐρώπῃ. Τὰ πράγματα ὅμως εἶναι δύσκολα, ἐπειδὴ οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ ποῦμποροῦσαν νὰ βοηθήσουν τὴν προσπάθειαν τοῦ σουλτάνου βρίσκονται σὲ ἐμπόλεμη κατάστασιν. Ἔτσι ὁ Σταμάτης ἐνεργώντας ὡς ἐκπρόσωπος, κατὰ κάποιον τρόπο, τῆς Πύλης, ἀλλὰ σὲ ἐπίπεδο ἀ-

τομικῶν πρωτοβουλιῶν, ἀδυνατεῖ νὰ δώσει ἰκανοποιητικὴ διέξοδο στὸ αἴτημα τῆς ἀνεύρεσης τεχνιτῶν γιὰ τὰ ἐξαρτήματα τῶν τηλεβόλων. Γι' αὐτὸ ἀναφέρει ὅτι τὸ ζήτημα πρέπει νὰ διευθετηθεῖ σὲ ἐπίπεδο ὑπουργῶν, καὶ τότε ὁ ἴδιος θὰ μεσολαβήσει γιὰ τὴν ἐπιλογή καλῶν τεχνιτῶν ποὺ μποροῦν νὰ ἀποσταλοῦν στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία.

Πράγματι ἡ ὑπόθεση μετατίθεται σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο, καὶ τότε ἔρχεται στὴν ἐπιφάνεια καὶ τὸ αἴτημα τοῦ καπετάνιου ποὺ εἶχε διαλύσει τὸν στολίσκο τοῦ Λάμπρου Κατσώνη καὶ κατόπιν ἐντολῶν τοῦ καπετὰν πασσᾶ εἶχε ζητήσει τὴν ἀποστολὴ ἑνὸς ναυπηγοῦ στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴ θέση τοῦ ἄλλου Γάλλου ποὺ ἐργαζόταν ἐκεῖ καὶ εἶχε πεθάνει ἀπὸ τὴν πανώλη. Ἡ Γαλλία λοιπὸν, μολονότι βρίσκεται σὲ ἐξαιρετικὰ δύσκολη θέση καὶ ἔχει ἀνάγκη καὶ τὸν τελευταίου ὑπήκοό της, δίνει τὴν ἄδεια νὰ ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Τουλὸν γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη ὁ ναυπηγὸς Λεμπρὸν μὲ ἰκανοὺς συνεργάτες.

Στὰ ἐπεισόδια αὐτὰ βλέπουμε λοιπὸν νὰ ἐπιβεβαιώνεται ἡ γενικὴ τάση ἀνανέωσης τῶν στρατιωτικῶν μέσων ποὺ ἐπιχειρεῖ ὁ Σελὶμ Γ' καὶ συγχρόνως, στὸ πολιτικὸ πεδίο, ἡ Γαλλία φαίνεται νὰ τρέφει ἐλπίδες ὅτι μπορεῖ νὰ διατηρεῖ μὲ τὴν Πόρτα σχέσεις φιλίας καὶ συνεργασίας, προκειμένου νὰ χρησιμοποίησει, ἂν μπορέσει, τὴ δύναμη αὐτὴ ὡς ἀνάχωμα ἐναντίον τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, καθὼς ἡ Τουρκία εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπασχολεῖ δυνάμεις τῆς Αὐστρίας καὶ κυρίως τῆς Ρωσσίας — χωρῶν μὲ σφάεστατη ἀντιγαλλικὴ πολιτικὴ ποὺ ἔχει πάρει πλέον τὴ μορφή τῆς ἐνοπλῆς σύγκρουσης. Καὶ γι' αὐτὰ ὅλα ὁ Σταμάτης αἰσθάνεται περίπου δικαιωμένος, ἀφοῦ πάντοτε ὑποστήριζε μιὰ παρόμοια πολιτικὴ, ἀλλὰ περιμένει ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Πύλης μιὰ κίνηση ποὺ θὰ δώσει τὴν ἀποφασιστικὴ ὠθήση γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἰδέας σὲ ἐπίπεδο πρακτικῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς συνεργασίας.

ε') Ἐν τοσοῦτω ὁ σὸς διὰ βίου...

Ἐπιστρέφοντας στὴν ἀρχὴ τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς, μένει νὰ ἐπισημάνουμε ὀρισμένα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἐκ πρώτης ὄψεως δὲν προσιδιάζουν οὔτε στὴ φύση τῶν γεγονότων ποὺ σχολιάζει ἡ παρούσα ἀλληλογραφία, οὔτε, πολὺ περισσότερο, στὸ ἐπιστολικὸ εἶδος τὸ ὁποῖο ἔχουμε στὴ διάθεσή μας. Βέβαια, ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει, δὲν βρισκόμαστε μπροστὰ στὰ κλασικὰ εἶδη, θὰ λέγαμε, τῆς ἀλληλογραφίας. Δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὸ εἶδος ποὺ καλλιεργήθηκε διαχρονικὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ ὡς τοὺς νεότερους χρόνους ὑπὸ διάφορες μορφές ποὺ σχετίζονται μὲ ποικίλες ἐκφάνσεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἀναλύει μὲ διεξοδικὸ τρόπο ὁ καθηγητῆς Παναγιώτης Μουλλάς στὸ ἐξαιρετικὸ βιβλίον του *Ὁ Λόγος τῆς Ἀπουσίας* (Ἀθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ.,

1992). Τὸ ἰδιαιτερο εἶδος τῆς κατ' ἐπάγγελμα ἀλληλογραφίας φυσικὰ δὲν διαφεύγει καὶ ἀπὸ τὴν ὀξύνοια τοῦ Σταμάτη, ὁ ὁποῖος κάποια φορὰ βρῖσκεται στὴν ἀνάγκη νὰ διαμαρτυρηθεῖ, νὰ παραπονεθεῖ καλύτερα, ὅταν ἀντιλαμβάνεται ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ γράψει αὐτὰ πού πιστεύει, αὐτὰ πού θὰ μποροῦσε ὑπὸ ἄλλες περιστάσεις νὰ γράψει ἢ νὰ συζητήσει ἀναλυτικά: « Ἄν εἶχα καιρὸν καὶ ὁ ἐπιστολικὸς χαρακτήρ με ἐπέτρεπε, ἐπιθυμοῦσα νὰ ἀποκριθῶ εἰς μερικοὺς συλλογισμοὺς ὅπου κάμνεις εἰς τὸ ἐξάιρετον καὶ τῶ ὄντι βαθύνουν γράμμα ὅπου ἔλαβα... ».

Ἐδῶ ὅμως ἔχουμε νὰ κάνουμε μετὰ τὸ εἶδος ἐκεῖνο πού ἔχει στενὴ σχέση μετὰ τὴ μυστικὴ διπλωματία· εἶναι μιὰ μυστικὴ ἀλληλογραφία ἢ ἱποία, ὑπὸ ἄλλες προϋποθέσεις, ἴσως νὰ μὴν ἔφτανε ποτὲ στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, ἀφοῦ κυρίως πρόκειται γιὰ ἀνώνυμη ἀλληλογραφία πού ἐξυπηρετεῖ πολιτικὲς σκοπιμότητες καὶ κρατικὰ συμφέροντα. Ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης ἀποστέλλει εἰδήσεις, πολλὰς φορές σχολιάζει γεγονότα, κάποιες φορές ἀναφέρει τὰ γεγονότα ὅπως θὰ ἤθελε νὰ εἶναι, ὅπως θὰ ἤθελε νὰ ἐξελιχθοῦν.

Ἐσφόσο, ἡ ἰδιότητα τῆς μυστικῆς ἀλληλογραφίας ὀρισμένες φορές ὑπονομεύεται ἀπὸ τὴν προσωπικὴν σχέση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς ἀλληλογραφίας. Ὁ Χῶρος τοῦ δημοσίου γεγονότος πολλὰς φορές παραβιάζεται ἀπὸ τὸ ἰδιωτικὸ, πού εἰσβάλλει ἐξαίτιας πολλῶν αἰτίων. Καὶ εἶναι αὐτὸ τὸ ἰδιωτικὸ ἡ σχέση τῶν ὑποκειμένων πού ἀλληλογραφοῦν, τὰ ὁποῖα μπορεῖν νὰ βρῖσκονται στὴ δούλειψή κάποιων ὑπηρεσιῶν κρατικῶν ἢ ἡγεμονικῶν, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε ἔχουν καὶ μιὰ συνάφεια ἄλλης τάξεως μεταξὺ τους· ἡ συνάφεια αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν κοινὴ καταγωγὴ, ἀπὸ προσωπικοὺς δεσμοὺς πού ἐνδέχεται νὰ ἔχουν ἀφετηρία τὴν κοινὴ παραμονὴ στὴν Κωνσταντινούπολη, ἐνῶ καὶ κάποια σχέση στὸ ἐπίπεδο τῆς λογισμῆς μᾶς παρέχουν στοιχεῖα τῆς μεταξὺ τους προηγούμενης ἀλληλογραφίας, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχαν περάσει ἀπαρατῆρητα καὶ ἀπὸ τὴν προσοχὴ τοῦ Legrand, ὅπως ἔχουμε τὴν εὐκαιρία νὰ διαπιστώσουμε στὴν εἰσαγωγὴ του.

Εἶπαμε ὅτι ὁ δημόσιος χαρακτήρας αὐτῆς τῆς μυστικῆς ἀλληλογραφίας παραβιάζεται, ἢ, καλύτερα, θὰ λέγαμε ὅτι εἰσβάλλει σ' αὐτὴν κάποιες στιγμὲς τὸ ἰδιωτικὸ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Κωνσταντῖνου Σταμάτη, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ἐδῶ νὰ ἔχει συνεχῶς οἰκονομικὰς δυσκολίας καὶ νὰ ἐπιζητεῖ τὴν πατρικὴ συνδρομὴ, πού εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν σπουδῶν του. Τὸ ζήτημα αὐτὸ ἐπανέρχεται διαρκῶς, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπο ἀνησυχητικὸ, καθὼς προσδιορίζεται ἀκόμα καὶ ἀπὸ ὀξεῖς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Σταμάτη εἰς βᾶρος τοῦ πατέρα του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τὸ οἰκονομικὸ στοιχεῖο, πού φαίνεται νὰ ἔχει σχέση μετὰ τὴν ἀμοιβὴ γιὰ τίς ὑπηρεσίες του πρὸς τὸν ἡγεμόνα Μιχαὴλ Σοῦτσο — τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου, ἐπαναλαμβάνουμε, δὲν ἀναφέρεται σὲ καμιά περίπτωσιν — προσδιορίζεται καὶ διεκπεραιώνεται ἀπὸ τοὺς

“Ἕλληνες ἐμπορευόμενους τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης: Μανικᾶτης, Μαμάρας, Ρούστης εἶναι τὰ ὀνόματα πού ἐμπλέκονται λόγῳ κυρίως τῶν οἰκονομικῶν δοσοληψιῶν καὶ τῶν ἄμεσων ἀναγκῶν τοῦ Κωνσταντινίου Σταμάτη. Ὁ ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς μάλιστα, ὁ Ρούστης, φοβᾶται τὶς πολιτικὲς εἰδήσεις, τὶς ὁποῖες φαίνεται πὼς σὲ κάποια γράμματά του πρὸς αὐτὸν ἀναφέρει ὁ Σταμάτης, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ μὴν τοῦ γράφει παρόμοια γεγονότα. Καὶ ἡ πιθανολογούμενη αἰτιολογία, τὴν ὁποία εὐκολὰ ἀντιλαμβάνεται ὁ διορατικὸς Κωνσταντινουπολίτης μυστικὸς πράκτορας, εἶναι: «φαίνεται ὅτι εἶναι κίνδυνος διὰ αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον», ὑπονοώντας βέβαια τὶς αὐστριακὲς μυστικὲς ὑπηρεσίες πού παρακολουθοῦν ἄγρυπνα κάθε ὑποπτῆ, κάθε φιλελεύθερη κίνηση.” Ἀλλωστε δὲν τοῦ ξεφεύγουν οἱ εἰδήσεις παρόμοιου εἶδους, ὅπως μᾶς δείχνει ἡ πληροφορία τῆς σύλληψης τοῦ Ρήγα καὶ τῶν συντρόφων του πού ἀναφέρει, καὶ ἐπιζητεῖ ἀπὸ τὸν Κοδρικᾶ περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

Εἴπαμε ὅτι μεταξύ τοῦ Σταμάτη καὶ τοῦ Κοδρικᾶ ὑπάρχει καὶ ἄλλη σχέση πέραν τῆς ὑπηρεσιακῆς, γεγονὸς πού σὲ ὀρισμένες στιγμὲς διαταράσσει τὴ μονοφωνία πού ἐπιβάλλουν οἱ πολιτικο-στρατιωτικὲς πληροφορίες καὶ ἀποκαλύπτει στοιχεῖα πού χαρακτηρίζουν, ἄλλα εἶδη ἀλληλογραφίας. Καὶ τὸ πρῶτο πού χαρακτηρίζει παρόμοια εἶδη εἶναι τὸ στοιχεῖο τῆς ὑγείας· ὁ Σταμάτης νοιάζεται γιὰ τὸν Κοδρικᾶ σὲ τέτοιο βαθμὸ ὥστε νὰ τοῦ παρατηρεῖ: «Πρόσθετε ὅμως, ἀδελφέ, εἰς τὰ τῆς ὑγείας σου, ἐπειδὴ καὶ εἶσαι φιλάσθενος ἐξ αἰτίας τῶν ἀπείρων κόπων ὅπου ἔκαμες μέχρι τοῦδε» καὶ βέβαια οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἐνισχύουν τὴν ἀποψη τῆς ὑπαρξῆς καὶ διατήρησης καὶ ἄλλου τύπου σχέσεων μεταξύ τους.

Σὲ ἓνα δεῦτερο ἐπίπεδο ἔρχεται ἡ ἐξυπηρέτηση τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τοῦ λογίου Παναγιώτη Κοδρικᾶ, πού πραγματώνεται μὲ τὴν ἀποστολὴ βιβλίων· μεταξύ αὐτῶν βέβαια τὴν πρώτη θέση κατέχει ἡ ἀποστολὴ στὸν Κοδρικᾶ τῆς περίφημης *Ἐγκυκλοπαιδείας*, γιὰ τὴν ὁποία μάλιστα προβαίνει καὶ σὲ ὀρισμένες παρατηρήσεις σχετικὰ μὲ τὴν τιμὴ καὶ τὴν κυκλοφορία της.

Ὡστόσο ὁ Σταμάτης, ἀκόμα καὶ στὴ διαπραγματεύση τῶν ὑπηρεσιακῶν πληροφοριῶν, προσπαθεῖ νὰ δώσει ἓναν τόνο οἰκειότητας, τὸν ὁποῖο ἀπαιτεῖ, ὑπὸ τύπο παραπόνου, καὶ ἀπὸ τὸν ἀνταποκριτῆ του: ἀπαραίτησον τὸν τρόπον καὶ τὸ ὕφος τὸ μινιστεριάλε ὁποῦ μεταχειρίζεσαι, καὶ στοχάσου ὅτι γράφεις εἰς ἓνα ἀδελφὸν γνήσιον καὶ ὁποῦ ὑπερμαχεῖ ὑπὲρ σοῦ, ἀνοιξέ με τὴν καρδίαν σου καὶ βάλε με εἰς κατὰστασιν νὰ σὲ δουλεύσω».

Μὲ βᾶση λοιπὸν τὸν τόνο οἰκειότητας, ὁ ὁποῖος τουλάχιστον ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Σταμάτη γίνεται προσπάθεια νὰ διατηρηθεῖ σὲ ὑψηλὸ ἐπίπεδο, ὀρισμένες φορὲς οἱ εἰδήσεις πού ἀποστέλλονται ἐκ μέρους του σχολιάζονται καὶ ξεπερνοῦν τὸ ἐπίπεδο τῆς ἀπλῆς ἀποστολῆς πλη-

ροφοριῶν. Τοῦτο συμβαίνει ἰδίως ὅταν ὁ Σταμάτης πρόκειται νὰ ὑπερασπιστεῖ τὴν πολιτικὴ τῆς Γαλλίας, καὶ κυρίως τὶς ἀρχές τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, πράγμα πολὺ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν περίπτωσή του. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ, πέραν τῶν δοσοληψιῶν ποὺ ἔχει μὲ τὶς μυστικὰς ὑπηρεσίες τῆς Γαλλίας, καὶ στὴν περίπτωσή μας καὶ τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου — δραστηριότητα ἡ ὁποία, σὲ τελικὴ ἀνάλυση, τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἐξασφαλίζει τὰ ἀπαραίτητα μέσα γιὰ τὴ συντήρησή του — ὑπάρχει καὶ ἡ ἰδεολογικὴ πλευρὰ τοῦ ζητήματος. Αὐτὴ λοιπὸν παρουσιάζει τὸν Σταμάτη ὡς ἄτομο ποὺ ἔχει ἐνστερνιστεῖ τὶς ἀρχές τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, στοιχεῖο ποὺ θὰ τοῦ ἐπιτρέψει ἀργότερα νὰ καλλιεργήσει καὶ τὸν πατριωτισμὸ του, ὅπως ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ ἀντιληφθοῦμε ἀπὸ τὰ δύο ἐπαναστατικὰ φυλλάδια στὰ ὁποῖα εἶχε ἄμεση καὶ ἔμμεση ἀνάμειξη, καὶ τὰ ὁποῖα ἀπευθύνονταν πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν Ἐπτανήσων ἐνόψει τῆς ἐκεῖ παρουσίας τῶν Γάλλων.

Ἡ ἀνάλυσή του ὑπὲρ τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας σὲ μερικὰ σημεῖα φτάνει σὲ ὑψηλοὺς τόνους προσέγγισης τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα σαφῶς προσδιορίζει ἡ δική του ἰδεολογικὴ τοποθέτηση. Καλεῖ λοιπὸν τὸν ὁπωσδήποτε διστακτικὸ καὶ σκεπτικὸ γιὰ τὰ γαλλικὰ πράγματα Κοδρικᾶ νὰ μὴν δίνει λαβὴ στὶς κακὰς εἰδήσεις, στὶς συκοφαντικὰς ἐναντίον τῆς Γαλλίας διαδόσεις, ἐπειδὴ ὅλα αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ εἶναι προκατειλημμένοι «γενικῶς κατὰ τοῦ δημοτικῆς συστήματος». Ὁ ἴδιος, ὅπως καυχᾶται, δὲν ἀπατήθηκε ποτέ, ἐπειδὴ «ἔχω μίαν ἀκριβῆ ἰδέαν αὐτοῦ τοῦ τόπου [...]: δεῦτερον μὲ τὸ νὰ μὴ παραβάλλω τὸν παρόντα αἰῶνα, τὰ ἔθνη καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους μὲ τοὺς παλαιοὺς καιροὺς καὶ τὰς πάλαι δημοκρατίας: τρίτον μὲ τὸ νὰ γνωρίζω τὰ ἀσθενῆ ἠθικὰ μέσα τῶν ὑπεναντίων», καὶ τὴ μεγάλη ὑπεροχὴ ποὺ ἔχει «τὸ ἐλευθέριον πνεῦμα ἐνὸς ἔθνους ὁποῦ, διὰ νὰ καταστρέψῃ τὸ κράτος τῶν προλήψεων, τολμᾷ νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον εἰς ὅλους ὅσους ἀπατοῦν τὰ ἔθνη καὶ πάσχουν νὰ ἐμποδίσουν τὰς προόδους τοῦ πνεύματος». Ἡ ἀνάλυσή του, ἀφοῦ προχωρήσει σὲ σύγκριση τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας μὲ τὶς ἀρχαῖες δημοκρατίες τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Ρώμης, καὶ ἀφοῦ συμφωνήσει μὲ τὸν Κοδρικᾶ ὅτι ὁ κίνδυνος προέρχεται τελικὰ ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀπομόνωση τῆς Γαλλίας καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ πολεμᾷ μόνη ἐναντίον ὅλων, θὰ καταλήξῃ στὸ ἴσως παρήγορο γι' αὐτόν: «Ἡ πληροφορία λοιπὸν ὁποῦ ἔχουν οἱ πατριῶται ὅτι εἶναι μόνοι εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὅτι δὲν ἐλπίζουν ἀπὸ κανένα, αὐξάνει τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς των, καὶ τοὺς δίδει μίαν ἀνδρείαν ὁποῦ ὑπερβαίνει κάθε ἀνθρώπινον ἰδέαν».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Eud. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Romanilor...*, *Supplement I, vol. II, 1781-1814*, Bucarest 1885.
- N. Iorga, «Les Voyageurs orientaux en France; voyageurs Grecs: Proïos, Philippides, Corai, Stamaty», *Revue Historique du Sud-Est Européen*, 4 (1927), σ. 81-90.
- Jules Lair-Émile Legrand, *Documents inédits sur l'histoire de la Révolution Française; correspondances de Paris, Vienne, Berlin, Varsovie, Constantinople, publiées par...*, Paris 1872, σ. 132· τὸ πρῶτο μέρος τοῦ βιβλίου (σ. 5-79) ἐμφανίζεται αὐτοτελῶς μετὰ τὸν τίτλο: «Lettres de Constantin Stamaty à Panagiotis Kodrikas sur la Révolution Française — janvier 1793 — publiées pour la première fois d'après les manuscrits originaux par Émile Legrand, Paris... 1872». Ἐς σημειωθεί ὅτι τὸ βιβλίον κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος εἶναι ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περιοδικὸν *Annuaire de l'Histoire des Études Grecques*.
- Germaine Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes (du XVIe siècle à la chute de Napoléon Ier)*, Paris 1955.
- E. de Merère, *Une Ambassade à Constantinople. La politique orientale de la Révolution Française*, Paris 1921.
- Sp. Papas, «Le Directoire et la Grèce», Paris 1900· ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ περ. *Carnet historique et littéraire*, VI (1900), σ. 277-82.
- Sp. Papas, «Ἐν ἱστορικὸν σημειῶν ἄγνωστον: Τὸ Πρακτορεῖον Γαλλικοῦ Ἐμπορίου τῆς Ἀγκῶνος (1798-1799)», περ. *Ἀρμονία*, 3 (1902), σ. 130-34.
- Sp. Papas, *La France et la Grèce à l'époque du Directoire*, Athènes 1907.
- Sp. Papas, *France et Grèce (La Petite Histoire)*, Paris 1934 (στὶς σ. 31-44 δημοσιεύεται κεφάλαιον μετὰ τὸν τίτλο: «Deux Grecs au service diplomatique français», ποῦ ἔχει δημοσιευθεῖ αὐτοτελῶς στὴν ἐφημ. *Messenger d'Athènes*, 14 Νοεμβρίου 1931, καὶ ἀναφέρεται στὸν Κ. Σταμάτη καὶ στὸν Π. Κοδρικᾶ).
- Λεάνδρος Βρανούσης, «Ἄγνωστα πατριωτικὰ φυλλάδια καὶ ἀνέκδοτα κείμενα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Κοραΐ. Ἡ φιλογαλλικὴ καὶ ἡ ἀντιγαλλικὴ προπαγάνδα», *Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου*, 15-16 (1965-1966, Ἀθήνα 1997, σ. 125-330· τὰ σχετικὰ μετὰ τὸν Κ. Σταμάτη περιέχονται στὶς σ. 125-242· στὶς σ. 141-42 πλοῦσια βιβλιογραφία γιὰ τὸ θέμα).
- Κ. Θ. Δημαρᾶς, «Προτομὴ τοῦ Κοδρικᾶ», *Φροντισματα, Πρῶτον Μέρος*, Ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση στὸν Διαφωτισμὸν, Ἀθήνα 1962, σ. 67-88.
- Παναγιωτᾶκη Καρχελλαρίου Κοδρικᾶ, *Μελέτη τῆς Κοινῆς Ἑλληνικῆς Διαλέκτου, Εἰσαγωγὴ καὶ ἐπιμέλεια Ἀλκῆς Ἀγγέλου*, Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 1998.

- Ἀδαμάντιος Κοραΐς, *Ἀλληλογραφία*, τ. 1, Ἀθήνα, Ο.Μ.Ε.Δ., 1964.
- Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ, «Νέα στοιχεία γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Σταμάτη», *Ὁ Ἐρασιστής* 9 (1963), σ. 13-22 (βλ. καὶ ἐπιφυλλίδα Κ. Θ. Δημαρᾶ στὴν ἐφ. *Τὸ Βῆμα*, 5 Ἀπριλίου 1963), τὴν Κ. Θ. Δημαρᾶς, *Σύμμικτα*, Α' (φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Ἀλέξης Πολίτης), Ἀθήνα 2000, σ. 81-83).
- Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ, *Δανιὴλ Φιλιππίδης - Barbîe du Bocage - Ἄνθιμος Γαζῆς: Ἀλληλογραφία (1794-1819)*, Ἀθήνα 1966.
- Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ, «Ἐνέργειες τοῦ Κωνσταντῖνου Σταμάτη γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος, 1798-1799», *Πρακτικὰ Τρίτου Παιονίου Συνεδρίου*, τ. 1, Ἐν Ἀθήναις 1967, σ. 154-174.
- Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ - Δ. Ἀγγελάτος, «Ἀρχεῖο Π. Κοδρικᾶ. Κατάλογος», *Τετράδια Ἐργασίας Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε.*, Ἀθήνα 1987.
- Κ. Θ. Δημαρᾶς, *Σύμμικτα*, Α'. Ἀπὸ τὴν παιδεία στὴν λογοτεχνία, φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Ἀλέξης Πολίτης, Ἀθήνα. Σπουδαστήριον Νέου Ἑλληνισμοῦ, 2000, σ. 81-83.
- Πασχάλης Κυτρομηλίδης, *Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ ἡ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη*, Διάττων, Ἀθήνα 2000.
- Πασχάλης Κυτρομηλίδης, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός. Οἱ πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς ιδέες*, Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 2000.